

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ

MIGRATION & LAW

VOLUME 5, ISSUE 3

2025

MIGRATION & LAW

VOLUME 5, ISSUE 3

It was founded on 18 February 2021. It is published 6 times a year
State registration certificate: series KB No. 24750-14690P as of 10 March 2021
Founder and publisher: National Academy of Management

15 Ushinsky St., Kyiv, Ukraine, 03151. Certificate ДК No. 4714 as of 23 April 2014

Print media identifier: R30-06032 (Decision No. 870 of April 24, 2025)

Included in the List of scientific specialized publications of Ukraine (category "B") in public administration, law, economics, sociological and political sciences (specialties: 051 — Economics, 052 — Political science, 054 — Sociology, 081 — Law, 281 — Public management and administration, 292 — International economic relations, 293 — International law) in accordance with the orders of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 07 April 2022 No. 320, 06 June 2022 No. 530 and 20 June 2023 No. 768

EDITORIAL BOARD

KURYLIUK Yurii — Editor-in-Chief, DSc in Law (National Academy of Management)

Ukrainian Members of the Editorial Board

BABIN Borys, DSc in Law (State University "Kyiv Aviation Institute")
BIL Maryana, DSc in Econ., PhD in Public Adm. (Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine)
BORTNIK Nadiya, DSc in Law (Admiral Makarov National University of Shipbuilding)
BRASLAVETS Oleksiy, PhD in Econ. (National Academy of Management)
KAMINSKA Nataliia, DSc in Law (Koretsky Institute of State and Law of the NAS of Ukraine)
KOLOMIYETS Natalia, DSc in Law (Chernihiv Polytechnic National University)
KOSTYNETS Valeriya, DSc in Econ. (National Academy of Management)
MALYNOVSKA Olena, DSc in Public Adm. (National Institute for Strategic Studies)
MYTROFANOV Igor, DSc in Law (Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University)
NIKIFORENKO Volodymyr, DSc in Law, PhD in Public Adm. (Administration of the State Border Guard Service)
OVCHAR Pavlo, DSc in Econ., PhD in Public Adm. (National Academy of Management)
OLIINYK Svitlana, PhD in Law (European Union Advisory Mission Ukraine)
POZDNIAKOVA-KYRBIATIEVA Ellina, DSc in Soc. (Khortytsia National Educational & Rehabilitation Academy)
POZNYAK Olexii, PhD in Econ. (Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine)
POKATAEV Pavlo, DSc in Law, DSc in Public Adm. (Classical Private University)
RADZIVILL Olexandr, PhD in Law (Kyiv University of Law of NAS of Ukraine)
SITSINSKA Maya, DSc in Public Adm. (Khmelnyskyi Cooperative Trade and Economic Institute)
SHEVCHUK Olexandr, DSc in Polit. (National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine)
FILIPPOV Stanislav, DSc in Law (Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service)
FILIPPOVA Victoria, DSc in Public Adm. (Kherson National Technical University)
ZHALILO Yaroslav, DSc in Econ. (National Institute for Strategic Studies)
ZOSKA Yana, DSc in Soc. (Mariupol State University)
YEROKHIN Serhiy, DSc in Econ. (National Academy of Management)

International Members of the Editorial Board

BERMEJO Rut, PhD in Polit. (University Rey Juan Carlos, Spain)
BUČIŪNAS Gediminas, Dr in Law (Mykolas Romeris University and Vytautas Magnus University, Lithuania)
GÓRNY Agata, Dr hab. in Soc. (Warsaw University Center for Migration Studies, Poland)
VOLLMER Bastian, PhD in Soc. (Catholic University of Applied Sciences Mainz, Germany)
KRUESSMANN Thomas, Dr in Law (University of Kent, England)
MARQUES José, PhD in Soc. (Polytechnic Institute of Leiria, Portugal)
TRAUNER Florian, DSc in Polit. (Vrije Universiteit Brussel, Belgium)
FRANK Libor, PhD in Polit. (University of Defence, Czech Republic)

Recommended for printing by the Academic Council of the National Academy of Management
(minutes No. 5 of June 10, 2025)

The authors of the articles are responsible for the accuracy of facts, quotations, proper names, geographical names, names of enterprises, organizations, institutions and other information. Opinions expressed in the articles may not coincide with the point of view of the editorial board and do not impose any obligations on it.

Reprints and translations are permitted only with the consent of the author and the editors.

MIGRATION & LAW

VOLUME 5, ISSUE 3

Засновано 18 лютого 2021 р. Виходить 6 разів на рік

Свідцтво про державну реєстрацію: серія KB № 24750-14690P від 10.03.2021

Засновник і видавець: ВНЗ «Національна академія управління»

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15. Свід. ДК № 4714 від 23.04.2014.

Ідентифікатор друкованого медіа: R30-06032 (рішення № 870 від 24.04.2025)

Включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з державного управління, соціологічних, економічних, політичних і юридичних наук (спеціальності: 051 — Економіка, 052 — Політологія, 054 — Соціологія, 081 — Право, 281 — Публічне управління та адміністрування, 292 — Міжнародні економічні відносини, 293 — Міжнародне право) відповідно до наказів МОН України від 07.04.2022 № 320, від 06.06.2022 № 530 та від 20.06.2023 № 768

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КУРИЛЮК Юрій — головний редактор, д.ю.н., проф. (ВНЗ «Національна академія управління»)

Українські члени редколегії

БАБІН Борис, д.ю.н., проф. (Державний університет «Київський авіаційний інститут»)

БІЛЬ Мар'яна, д.е.н, к.держ.упр., с.н.с. (Інститут регіональних досліджень ім. М.Долішнього НАН України)

БОРТНИК Надія, д.ю.н, проф. (Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова)

БРАСЛАВЕЦЬ Олексій, к.е.н. (ВНЗ «Національна академія управління»)

ЄРОХІН Сергій, д.е.н., проф. (ВНЗ «Національна академія управління»)

ЗОСЬКА Яна, д.соц.н., проф. (Маріупольський державний університет)

ЖАЛІЛО Ярослав, д.е.н., с.н.с. (Національний інститут стратегічних досліджень)

КАМІНСЬКА Наталія, д.ю.н., проф. (Інститут держави і права ім. В.Корецького НАН України)

КОЛОМІЄЦЬ Наталія, д.ю.н., проф. (Національний університет «Чернігівська політехніка»)

КОСТИНЕЦЬ Валерія, д.е.н., доц. (ВНЗ «Національна академія управління»)

МАЛИНОВСЬКА Олена, д.держ.упр., с.н.с. (Національний інститут стратегічних досліджень)

МИТРОФАНОВ Ігор, д.ю.н., проф. (Кременчуцький національний університет ім. М.Остроградського)

НІКІФОРЕНКО Володимир, д.ю.н., к.держ.упр., проф. (Адміністрація Держприкордонслужби України)

ОВЧАР Петро, д.е.н., к.держ.упр., доц. (ВНЗ «Національна академія управління»)

ОЛІЙНИК Світлана, к.ю.н., доц. (Консультативна місія Європейського Союзу в Україні)

ПОЗДНЯКОВА-КИРБЯТ'ЄВА Еліна, д.соц.н., проф. (Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія)

ПОЗНЯК Олексій, к.е.н., с.н.с. (Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.Птухи НАН України)

ПОКАТАЄВ Павло, д.ю.н., д.держ.упр., проф. (Класичний приватний університет)

РАДЗІВІЛЛ Олександр, к.ю.н., доц. (Київський університет права НАН України)

СІЦІНСЬКА Майя, д.держ.упр., проф. (Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут)

ФІЛІППОВ Станіслав, д.ю.н., проф. (Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б.Хмельницького)

ФІЛІПОВА Вікторія, д.держ.упр., проф. (Херсонський національний технічний університет)

ШЕВЧУК Олександр, д.політ.н., проф. (Чорноморський національний університет ім. П.Могили)

Іноземні члени редколегії

БЕРМЕХО Рут, PhD in Polit. (Університет Рея Хуана Карлоса, Іспанія)

БУЧОНАС Гедімінас, Dr in Law (Університет Миколаса Ромеріса і Університет Вітаутаса Великого, Литва)

ВОЛМЕР Бастіан, PhD in Soc. (Католицький університет прикладних наук Мейнца, Німеччина)

ГУРНИ Аґата, Dr hab. in Soc. (Центр дослідження міграції Варшавського університету, Польща)

КРЮССМАН Томас, Dr in Law (Кентський університет, Велика Британія)

МАРКЕС Хосе, PhD in Soc. (Політехнічний інститут Лейрії, Португалія)

ТРАУНЕР Флоріан, DSc in Polit. (Брюссельський вільний університет, Бельгія)

ФРАНК Лібор, PhD in Polit. (Університет оборони, Чехія)

Рекомендовано до друку Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління»
(протокол № 5 від 10 червня 2025 р.)

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлені у цих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою автора і редакції.

ЗМІСТ

CONTENTS

1. Українські мігранти в Європі: тенденції та виміри соціальної інтеграції / Ukrainian migrants in Europe: trends and facets of social integration <i>Чабанна Маргарита / Chabanna Marharyta</i>	5
2. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації контрабанди / Current issues of criminal law qualification of smuggling <i>Лихова Софія / Lykhova Sofiia</i>	24
3. Запобігання незаконному перетинанню державного кордону України особами призовного віку з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації / Prevention of illegal crossing of State Border of Ukraine by persons of conscript age for purpose of evading conviction for military service during mobilization <i>Ганьба Олег, Радченя Наталія, Івашкова Тетяна / Hanba Oleh, Radchenia Nataliia, Ivashkova Tetiana</i>	37
4. Адаптація законодавства України до стандартів ЄС у сфері протидії торгівлі людьми: нормативна еволюція, виклики та перспективи / Adaptation of Ukrainian legislation to EU standards in combating trafficking in human beings: normative evolution, challenges and prospects <i>Синявський Петро / Syniavskyi Petro</i>	57
5. Гармонізація кримінально-правових положень законодавства України з Протоколом ООН про вогнепальну зброю та Конвенцією ООН проти транснаціональної організованої злочинності / Harmonisation of criminal provisions of Ukrainian legislation with UN Firearms Protocol and UN Convention Against Transnational Organized Crime <i>Рощина Інна, Кришевич Ольга / Roschyna Inna, Kryshevych Olha</i>	74

УКРАЇНСЬКІ МІГРАНТИ В ЄВРОПІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИМІРИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ*

UKRAINIAN MIGRANTS IN EUROPE: TRENDS AND FACETS OF SOCIAL INTEGRATION

Маргарита Чабанна¹

*Національний університет «Києво-Могилянська Академія»
(вул. Сковороди, 2, м. Київ, Україна, 04070)*

Marharyta Chabanna

*National University of "Kyiv-Mohyla Academy"
(2, Skovoroda Str., Kyiv, Ukraine, 04070)*

Отримано: 30.05.2025. Затверджено: 10.06.2025

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено розгляд тенденцій і засобів соціальної інтеграції переселенців з України, які вимушено або добровільно змінили місце проживання та перебувають в країнах Центрально-Східної і Західної Європи. З урахуванням масштабів сучасної української міграції та соціально-демографічного профілю шукачів захисту наведено дані стосовно намірів українців залишатись у приймаючих державах. Розглянуто такі сфери інтеграції, як: економічна, освітня, мовна, соціальна та психологічна. Зокрема, увагу приділено доступу до ринку праці, освітнім можливостям, перекваліфікації і опануванню мови країни перебування. Вони сприяють працевлаштуванню та закріпленню соціального статусу дорослих, освіти дітей і молоді, а також подоланню психологічних бар'єрів і наданню психологічної допомоги, інтеграції у місцеві спільноти при збереженні зв'язків у межах української діаспори. Враховано роль державної політики країн — членів ЄС по

* Цю статтю підготовлено за підтримки Програми нерезидентних стипендіатів імені Петра Яцика Школи глобальних справ та державної політики імені Мунка Торонтського університету / This article was prepared with the support of the Petro Jacyk Non-Residential Scholars Program at the Munk School of Global Affairs & Public Policy, University of Toronto

¹ доктор політичних наук, доцент; orcid 0000-0002-0898-8290, e-mail: chabanna@ukma.edu.ua

відношенню до мігрантів, ставлення приймаючих спільнот. Визначено виклики, з якими стикаються українські мігранти, та які є перешкодами для інтеграції. Це мовний бар'єр, працевлаштування на рівні нижче здобутої кваліфікації, нестача доступного житла, бюрократичні перепони у визнанні документів, психологічний стрес і травми, пов'язані з війною. Запропоновано способи мінімізації цих перешкод і створення сприятливих умов для інтеграції тих українців, які не мають можливості повернутись в Україну. Акцентовано увагу на тому, що довгострокова інтеграція потребує послідовної інституційної підтримки, зокрема через програми щодо надання житла, забезпечення доступу до медичних послуг, підтримки працевлаштування, створення сприятливих умов для ведення бізнесу, а також визнання академічних і професійних кваліфікацій.

Ключові слова: сучасна українська міграція; Європейський Союз; соціальна інтеграція; економічна інтеграція; ринок праці; освіта; приймаюча спільнота; міграційна політика.

ABSTRACT

The article examines trends and means of social integration of migrants from Ukraine who have been forced or voluntarily changed their place of residence and are now living in countries of Central and Eastern Europe and Western Europe. Taking into account the scale of contemporary Ukrainian migration and the socio-demographic profile of asylum seekers, data on Ukrainians' intentions to remain in their host countries are presented. The following areas of integration are considered: economic, educational, linguistic, social and psychological. In particular, attention is paid to access to the labour market, educational opportunities, retraining and learning the language of the host country. These factors contribute to the employment and consolidation of the social status of adults, the education of children and young people, as well as the overcoming of psychological barriers and the provision of psychological assistance, integration into local communities while maintaining ties within the Ukrainian diaspora. The role of EU member states' public policy towards migrants and the attitude of host communities are taken into account. The challenges faced by Ukrainian migrants and the obstacles to integration have been identified. These include language barriers, employment below the level of qualifications obtained, lack of affordable housing, bureaucratic obstacles to the recognition of documents, psychological stress and trauma related to the war. Ways to minimise these obstacles and create favourable conditions for the integration of Ukrainians who are unable to return to Ukraine are proposed. Emphasis is placed on the fact that long-term integration requires consistent institutional support, in particular through programmes to provide housing, access to medical services, employment support, the creation of favourable conditions for doing business, and the recognition of academic and professional qualifications.

Key words: contemporary Ukrainian migration; European Union; social integration; economic integration; labour market; education; host community; migration policy.

I. INTRODUCTION

Following the full-scale invasion of Ukraine by Russia in February 2022, the country experienced one of the largest waves of forced displacement in Europe since the Second World War. Within a short time, millions of Ukrainians were forced to flee their homes in search of safety — both within Ukraine and abroad, primarily in the European Union. The migration

flows encompassed a broad range of social groups, and displaced persons found themselves in varying host contexts — ranging from well-organized government support programs to environments with limited access to social services and employment opportunities. In 2022, the total number of displaced persons reached approximately 14,8 million, with more than 9,2 million returning home by spring 2023. Around 7 million people who were forced to leave their homes but stayed within Ukraine's borders held the status of internally displaced persons.

Over time, the majority of Ukrainians have returned home, particularly to relatively safer regions. However, a significant number remain abroad and are likely to stay in host countries in the long term. According to Eurostat data from 2024, approximately 1,3 million Ukrainians reside in Germany, about 952 000 in Poland, and 381 000 in the Czech Republic. Thus, the largest proportions of Ukrainian refugees in Europe are found in Germany (30%) and Poland (22%)¹. As reported by UNHCR as of July 1, 2025, a total of 5 082 800 Ukrainian asylum seekers have been registered across Europe, with an additional 560 560 recorded outside the continent². Beyond the European Union, the countries that have accepted the highest number of Ukrainians since the onset of the full-scale invasion include the United States (280 000), the United Kingdom (253 200), and Canada (210 200)³. According to surveys and estimates conducted in 2024 by the Ukrainian Center for Economic Strategy, between 1,4 and 2,3 million Ukrainians are expected to remain abroad permanently.

It is important to consider the demographic features that make the current wave of Ukrainian migration somewhat unique. A distinctive feature of the demographic composition is that approximately half of Ukrainian nationals who have received temporary protection are women, while about one-third are children. Several notable demographic shifts have been observed over time. As of December 2024, women aged 35 to 44 accounted for 44 % of all Ukrainian refugees abroad — down six percentage points from 50 % at the beginning of the year. Simultaneously, the share of adult

¹ Вишлінський Г. (ред.) (2024). Українські біженці. Майбутнє за кордоном та плани на повернення. Третя хвиля дослідження — Центр економічної стратегії. URL: https://ces.org.ua/ukrainian_refugees_third_wave_research/

² United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2025). Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

³ Вишлінський Г. Зазначена праця.

men among refugees rose to 27 %, a nine-point increase from January 2024, when it stood at 18 %¹. This rise may be partially attributed to an increasing number of military-age men attempting to avoid conscription (over 650 000 Ukrainian men aged 18 to 60 are currently residing in EU countries, as well as in Switzerland, Norway, and Liechtenstein. A substantial portion of these men lack legal residency status²). However, evasion of military service is not the sole factor: some male refugees have left the country due to work-related restrictions on cross-border mobility. These demographic transformations are also reflected in the declining proportion of children among the refugee population, which dropped from 32 % at the beginning of 2024 to 29 % by December³.

Whether understood as forced displacement due to war or voluntary adaptation to new socio-economic conditions, integration into the host society becomes a central issue for the majority of those who have chosen to prolong their stay abroad. An individual's ability to integrate — through access to education, the labor market, language acquisition, and the establishment of social ties — combined with institutional support provided by host states, plays an essential role in shaping their inclination either to return to Ukraine or to settle permanently in the host country.

II. PURPOSE AND METHODOLOGY

The aim of this article is to examine the principal mechanisms and trends in the social integration of contemporary Ukrainian migrants in European host societies, along with the challenges encountered by asylum seekers.

Social integration in this context encompasses access to the labor market, employment opportunities, career advancement, economic autonomy, acquisition of the host society's language, customs, norms, and values, establishment of social contacts, as well as participation in community affairs (including local engagement and electoral participation where applicable), and the development of a sense of belonging to the new society, including processes of identity transformation.

¹ Ibid.

² Basmat D. (2023). Over 650,000 conscription-aged men have left Ukraine for Europe. URL: <https://kyivindependent.com/bbc-650-000-conscription-aged-men-have-left-ukraine-for-europe>

³ Вишлінський Г. Зазначена праця.

While the topic has been predominantly covered in reports from international organizations and national think tanks, academic research remains limited. A relatively comprehensive examination of the integration of Ukrainian migrants in the EU is presented in a report by the European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. This report explores the challenges faced by EU countries and Norway in receiving and integrating Ukrainian refugees, taking into account labor market integration, access to housing, healthcare, education, and social assistance, while emphasizing the need for a systemic approach to addressing these issues¹. A certain study devoted to the development of language skills among Ukrainian refugees and their social integration for successful incorporation into host societies². The role of civil society involvement in the integration process, as well as the impact of private hosting on the integration of Ukrainian refugees — which often proves to be a decisive factor for those residing in host communities — is presented in Working Paper of Immigration Policy Lab³. Recently, a study was also presented that examines how migrants' participation in local community activities influences their social integration in urban areas⁴. Psychological aspects of integration, on one hand, draw significant attention, yet on the other hand, they are challenging to study due to the complexity associated both with the difficulties of adapting to host countries and war-related trauma. One key area of focus is enhancing community resilience to promote the integration and well-being of Ukrainian refugees, as well as preventing the onset of mental health disorders⁵. Another study shows that more

¹ Riso S. (2024). Social impact of migration: Addressing the challenges of receiving and integrating Ukrainian refugees. *Living conditions and quality of life. The Ukraine crisis: The mental health toll of the war*. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/2024-03/wppef24033.pdf>

² Benediktsson A. I., Tavares V. (2024). The social and linguistic integration experiences of Ukrainian refugees through community and urban education courses in Iceland. *Social Sciences & Humanities Open*. Vol. 10, No. 101210. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2024.101210>

³ Herpell M., Marbach M., Harder N. et al. (2024). The impact of private hosting on the integration of Ukrainian refugees. *IPL Working Paper Series*. No. 24-02. URL: <https://doi.org/10.31235/osf.io/zkpb7>

⁴ Zhang Y., You C. W., Pundir P., Meijering L. (2023). Migrants' community participation and social integration in urban areas: A scoping review. *Cities*. Vol. 141, No. 104447. URL: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104447>

⁵ Migliorini L., Olcese M., Cardinali P., Prestia D. (2023). Community resilience among Ukrainian refugees: What is the role of the host community in recovery from forced migration? *Frontiers in Psychiatry*. Vol. 14, No. 1206304. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.1206304>

resilient immigrants exhibit higher levels of life satisfaction, a stronger sense of community, and greater social participation, all of which contribute positively to their social integration¹.

As academic inquiry into the integration of contemporary Ukrainian migrants remains underdeveloped owing to the recency of the phenomenon, this article supplements the available scholarly literature with statistical data, international and national reports, and relevant findings.

The methodology applies an interdisciplinary approach that combines general scientific methods (analysis, synthesis, comparison, generalization), as well as institutional, systemic, and comparative approaches. Integration is analyzed across several dimensions, such as: legal, economic, educational, social, and psychological. This approach also informs the study's engagement with the theory of multidimensional integration developed by Heckmann², as well as the theory of social integration proposed by Ager and Strang³. According to Heckmann, integration should be considered across four main dimensions: structural (access to education, the labor market, housing, and social welfare); cultural (language acquisition and alignment with core societal values); social (interpersonal relationships and networks); and identificational (a sense of belonging to the host community). Ager and Strang, meanwhile, identify core domains of integration including means (employment, housing, education, healthcare), social connections (bonds within and across communities), facilitators (such as language proficiency, cultural knowledge, and safety), and rights and citizenship (including legal status and protection from discrimination). Given that some of the clusters identified by theorists are more appropriately examined in the long term when applied to contemporary Ukrainian migration, this article primarily focuses on the dimensions of labour market access, education, housing, and social care, as outlined in the theory of multidimensional integration. Partial attention is also given to social ties between migrants

¹ Estrada-Moreno I. S., Palma-Garcia M. O., Gomez Jacinto L., Hombrados-Mendieta M. I. (2025). Resilience in immigrants: A facilitating resource for their social integration. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work*. URL: <https://doi.org/10.1080/15313204.2024.2447274>

² Heckmann F., Bosswick W. (2006). Integration of migrants: Contribution of local and regional authorities. Dublin : European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/system/files/2016-06/ef0622en.pdf>

³ Ager A., Strang A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*. Vol. 21, Issue 2. pp. 166–191. URL: <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>

and members of host societies, as well as to cultural integration. Such dimensions as adaptation to prevailing norms and values, identity-related integration, and political participation are viewed as issues warranting further investigation. This study employs an institutional approach to underscore the role of state policy in shaping the integration trajectories of Ukrainian migrants. Within this framework, particular emphasis is placed on the extent to which integration outcomes depend on host states' provision of fundamental rights and access to core social services. Accordingly, the analysis draws on selected clusters from Ager and Strang's theory of social integration — specifically, the legal framework (e.g., migrants' legal status) and the foundational domains of employment, housing, education, and healthcare. These dimensions are viewed as essential for capturing the early and medium-term phases of integration. Other clusters — such as social connections and facilitators, with particular attention to intergroup bridging and cultural understanding — are acknowledged but considered more appropriate for examination from a long-term perspective, after migrants have established more sustained residence in the host society. This approach is consistent with the comprehensive integration framework proposed by Heckmann, which highlights the gradual and multidimensional nature of social and cultural integration. By examining integration trends through these theoretical lenses, the study seeks to identify institutional mechanisms that either facilitate or impede the integration of Ukrainian migrants into contemporary European host societies.

III. DESCRIPTION OF THE OBTAINED RESULTS

First of all, it should be noted that the socio-demographic profile of contemporary Ukrainian migrants — as well as the reasons for the displacement — differs significantly from that of migrants from other countries. One of the most notable differences is that many of the newly arrived are women with children, individuals with higher education, IT specialists, cultural professionals, and researchers. It is worth emphasizing that this wave of migrants is, by and large, highly educated: nearly half hold university degrees. Unlike earlier waves of labor migrants (from the early 2000s), the primary motivation is now safety, rather than economic gain. Closely related to this is the fact that today's migrants often benefit from temporary protection status, which facilitates the creation of conditions that were largely unavailable to earlier migration waves.

In this context, it is relevant to examine the institutional and legal mechanisms that facilitate integration. These include legal status and access to residence/work permits; anti-discrimination laws; access to social welfare and public services. These opportunities have been made possible through the EU's Temporary Protection Directive, a mechanism that was previously unused despite the foundational 1951 UN Refugee Convention. Temporary protection as an additional or intermediate form of asylum had been applied sporadically during major migration crises. However, only with the adoption of Council Directive 2001/55/EC on 20 July 2001¹ was a clear EU legal framework established for mass influxes of displaced persons and the provision of balanced assistance across Member States. On 4 March 2022, Council Decision 2022/382² activated this Directive for the first time in EU history, applying it to displaced persons from Ukraine³. The mechanism has since been extended until March 2026, offering legal stability and expanded access to healthcare, housing, education, and employment across the EU.

Having presented the general integration trends, this section of the article examines the mechanisms and limitations of Ukrainian migrants' integration into host societies.

Accordingly, opportunities within the realm of state policies include the extension of the EU Temporary Protection scheme until March 2026. However, there are several challenges. National systems are experiencing significant strain on healthcare, housing, and education sectors; infrastructure in major cities is becoming overloaded; funding mechanisms remain uneven across regions, resulting in disparities and gaps in regional support. Additionally, public discourse raises questions regarding the long-term permanence of Ukrainian migration.

¹ Council Directive No. 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=celex:32001L0055>

² Council Implementing Decision (EU) No. 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive No 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32022D0382>

³ Баннікова К. В. (2023). Феномен соціальної адаптації вимушених українських мігрантів у країнах Східної Європи: деякі моделі, механізми регулювання. *Migration & Law*. Vol. 3 (issues 1-2). pp. 28–41. URL: <https://doi.org/10.32752/2786-5185-2023-3-1-2-28-41>

Next, in systematizing the facets of integration, the analysis distinguishes the following dimensions: economic, educational, social, and psychological.

Economic integration include access to the labor market; vocational training and reskilling programs; support for entrepreneurship and self-employment. As noted earlier, a major advantage of the current migration wave is immediate access to the labor market in many countries due to temporary protection mechanisms, including in continental Europe, the UK, and Canada.

In the Czech Republic, approximately 72 % of Ukrainian refugees aged 18–65 are economically active as of mid-2025¹. In absolute terms, 155 000 Ukrainians hold employment contracts, with 95 % of these contracts being permanent — an increase from 40 % at the onset of the migration wave². Other data indicate that as of May 1, 2025, there are approximately 160 000 officially employed Ukrainian refugees in the Czech Republic³. About 69 % of Ukrainian refugees in the UK were employed or self-employed as of April 2024 and around 70 % as of mid-2025. For comparison, according to IRCC (Immigration, Refugees and Citizenship Canada), over 70 % of Ukrainian refugees who arrived in Canada after February 2022 were employed by the end of 2023⁴.

In Poland, one of the countries hosting the largest number of refugees, the employment rate among working Ukrainian refugees increased from 61 % to 69 % in 2024⁵. A report published by the National Bank of Poland in November 2024 indicates that 78 % of Ukrainian immigrants in Poland are either employed or actively seeking employment⁶. A study released by the Polish Economic Institute in March 2024 noted that this employment rate

¹ European Commission (2025). Migrant Integration Hub. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migrant-integration/migrant-integration-hub_en

² Skoryk Yu. (2025). Czech Republic: Refugees from Ukraine bring more income than expenses. URL: <https://finway.com.ua/en/czech-republic-refugees-from-ukraine>

³ Zakharov O. (2025). 160 thousand Ukrainian refugees have already been employed in the Czech Republic. URL: <https://hnh.news/en/12024/160-thousand-ukrainian-refugees-have-already-been-employed-in-the-czech-republic>

⁴ Tokariuk O. (2025). Ukraine's fight for its people: Strategies for refugee and diaspora engagement. London : Royal Institute of International Affairs. URL: <https://doi.org/10.55317/9781784136413>

⁵ UNHCR. (2025). Poland: Analysis of the impact of refugees from Ukraine on the economy of Poland — 2nd ed. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/116621>

⁶ Stur B. (2024). Immigrants from Ukraine and Belarus are well integrated in Poland, National Bank of Poland data reveal. URL: <https://www.europeaninterest.eu/immigrants-from-ukraine-and-belarus-are-well-integrated-in-poland-national-bank-of-poland-data-reveal/>

is among the highest within OECD countries¹. Furthermore, a joint report by UNHCR and Deloitte from June 2025 revealed that 69 % of working-age Ukrainian refugees in Poland are employed, slightly below the 75 % employment rate of Polish citizens².

Compared to other host countries, this employment rate among Ukrainians in Germany is relatively moderate. It increased from 16 %³ at the end of 2022 to 25 % by September 2023⁴, reaching approximately 30 % in 2024⁵. According to data from the Asylum Information Database for the period of December 2024 to March 2025, 265 800 Ukrainians were officially employed in Germany, constituting roughly 30 % of the employed Ukrainian population⁶. As of mid-2025, about 35 % of Ukrainian refugees are employed or self-employed⁷, indicating a gradual upward trend.

At the same time, despite relatively high employment rates in some host countries, a significant share of Ukrainian refugees are employed below their qualifications, reflecting a gap between the accessibility of employment and the underutilisation of human capital. In the United Kingdom, many Ukrainians work in low-skilled sectors, particularly in hospitality, as well as retail, and care services. Only about 33 % are employed in their previous professions, while approximately 20 % work in the hotel and restaurant industry⁸. A similar pattern is observed across most other host countries. Overall, the primary barriers to employment and professional integration include low recognition of qualifications, underemployment and

¹ Zyzik R., Baszczak Ł., Rozbicka I., Wielechowski M. (2023). Refugees from Ukraine in the Polish labour market: opportunities and obstacles. Warsaw : Polish Economic Institute. URL: <https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2024/03/Uchodzcy-z-Ukrainy-eng.pdf>

² UNHCR. (2025). Poland: Analysis of the impact of refugees from Ukraine on the economy of Poland — 2nd ed. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/116621>

³ Riemer L., Rau L., Schalast R. (2024). Overview of the main changes since the previous report update. URL: <https://asylumineurope.org/reports/country/germany/overview-main-changes-previous-report-update>

⁴ OECD (2024). International Migration Outlook 2024. 48th edition. Paris : OECD Publishing. URL: <https://doi.org/10.1787/50b0353e-en>

⁵ Riemer L., Rau L., Schalast R. (2024). Overview of the main changes since the previous report update. URL: <https://asylumineurope.org/reports/country/germany/overview-main-changes-previous-report-update>

⁶ Ibit.

⁷ Tokariuk O. (2025). Ukraine's fight for its people: Strategies for refugee and diaspora engagement. London : Royal Institute of International Affairs. URL: <https://doi.org/10.55317/9781784136413>

⁸ Ibit.

job mismatch, limited language proficiency, and the lack of institutional support for retraining and upskilling mechanisms.

At the same time, Ukrainian refugees have made a substantial contribution to the economies of EU member states. Regarding economic input, in 2024, Ukrainian refugees contributed 2,7 % to Poland's GDP growth, amounting to approximately 98,7 billion PLN (about 25 billion USD)¹. Tax revenues also reflect this impact: in 2024, Ukrainians residing in Poland paid over 1,65 billion PLN (approximately 414 million USD) in taxes, representing a 27,7 % increase compared to the previous year². Additionally, Ukrainian refugees actively engage in entrepreneurial activities, further stimulating consumer demand and contributing to increased labour productivity in Poland. In the Czech Republic, the economic contribution of Ukrainians has been similarly significant. By the third quarter of 2023, state budget revenues linked to Ukrainian refugees had already exceeded the expenditures allocated to their support³. Ukrainians are employed in sectors such as construction, agriculture, healthcare, and gastronomy, playing a significant role in filling labour shortages in occupations that are difficult to staff with local workers.

In this context, the interest of host countries in integrating Ukrainian refugees through education appears both evident and strategic. The educational dimension of integration includes enrollment in primary, secondary, and higher education institutions; participation in language courses and cultural orientation programs; and the recognition of prior education and qualifications. Most host countries have granted Ukrainian children full access to public education. For example, as of late November 2023, a total of 286 534 Ukrainian children were enrolled in Polish preschool and school-level educational institutions⁴. So, among the key educational achievements, approximately 90 % of Ukrainian refugee children are enrolled in Polish schools. However, 36 % of them face challenges related to limited

¹ UNHCR. (2025). Poland: Analysis of the impact of refugees from Ukraine on the economy of Poland — 2nd ed. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/116621>

² IntelliNews (2025). Ukrainian refugees living in Poland boost taxes by \$400mn and GDP growth — survey. URL: <https://www.intellinews.com/ukrainian-refugees-living-in-poland-boost-taxes-by-400mn-and-gdp-growth-survey-380151>

³ Skoryk Yu. (2025). Czech Republic: Refugees from Ukraine bring more income than expenses. URL: <https://finway.com.ua/en/czech-republic-refugees-from-ukraine>

⁴ Zawistowski R. (2023). More than 286,000 Ukrainian children study in Poland. URL: <https://www.ukrinform.net/rubric-society/3792200-more-than-286000-ukrainian-children-study-in-poland.html>

proficiency in the Polish language¹, which hinders their full participation in the learning process. In Germany, where over 1 million Ukrainians have received protection since February 2022, there are an estimated 357 000 Ukrainian minors². According to the Standing Conference of the Ministers of Education and Cultural Affairs, as of March 2025, approximately 223 830 Ukrainian children were enrolled in German schools³. Educational engagement among adults is also notable. In the United Kingdom, 31 % of adult Ukrainians are engaged in education or training, with one-third of them studying at the undergraduate level or higher⁴. In comparison, many Ukrainians in Canada participate in retraining programs and language courses aimed at improving their employability.

Overall, opportunities in the field of education include the provision of free access to public education systems for children, as well as the implementation of language support programs and integration classes for adults. Nonetheless, several challenges remain. These include a shortage of Ukrainian-speaking staff and educational mediators, infrastructure overload (particularly in urban centres) and uneven access to educational services in rural areas. Additionally, there is insufficient pedagogical support for the long-term integration of refugee minors. These gaps directly impact the linguistic adaptation and socio-cultural integration of minors. Thus, the educational landscape for Ukrainian refugees reflects a combination of institutional openness and structural constraints.

The next factor of social integration is logically linked to opportunities in the area of language acquisition. These include the widespread availability of free language courses, supported by various online tools and NGO-led training programs. Such initiatives aim to facilitate both linguistic adaptation and broader social participation among Ukrainian refugees. Polish language skills have improved among both pre-war immigrants

¹ Dudek B., Panuciak A., Strzelecki P. (2024). The living and economic situation of migrants from Ukraine in Poland in 2024: Survey report. Warsaw : Narodowy Bank Polski. URL: <https://nbp.pl/wp-content/uploads/2025/01/Sytuacja-uchodzcow-z-Ukrainy-2024-ANG-DS.pdf>

² Gambaro L., Spieß C. K., Daelen A., Ette A. (2025): Refugee children and young people from Ukraine. *BiB.Aktuell*. No. 2/2025. URL: www.bib.bund.de/Publikation/2025/BiB-Aktuell-2025-2

³ Riemer L., Rau L., Schalast R. (2024). Overview of the main changes since the previous report update. URL: <https://asylumineurope.org/reports/country/germany/overview-main-changes-previous-report-update>

⁴ Tokariuk O. (2025). Ukraine's fight for its people: Strategies for refugee and diaspora engagement. London : Royal Institute of International Affairs. URL: <https://doi.org/10.55317/9781784136413>

and refugees, which reflects both social and economic integration. The percentage of immigrants declaring that they were fluent in Polish has increased significantly (68 % of pre-war migrants and 28 % of refugees). In turn, only 9 % of refugees and less than 3 % of pre-war migrants reported that they did not know the Polish language¹. At the same time, language barriers remain a significant obstacle in many host countries. According to a survey conducted by PAQ Research and the Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences in November 2023, the increasing rate of Czech language proficiency among Ukrainian refugees has slowed. Currently, 47 % of adult refugees report being able to speak Czech. But relocators face several challenges in acquiring the language of the host country — limited time and financial constraints are the most commonly cited barriers to participation in available language courses”². In addition, a general shortage of language instructors (especially in rural areas) has led to a growing demand for hybrid and online learning formats. But it is important to note that language integration is a significant precondition for broader social integration. In this regard, language acquisition enables full participation in the economic, educational, and civic life of the host society.

Opportunities for social integration are largely facilitated by Ukrainian cultural centers and diaspora networks, which actively organize community events, volunteering initiatives, and church-based support activities. Ukrainians have demonstrated a notably high level of civic mobilisation. For example, in Germany, over 50 Ukrainian civil society organizations are officially registered, focusing on cultural programming, language instruction, and volunteering³. Similar patterns are observed in other host countries, where activities are primarily led by cultural centres, volunteer groups, and diaspora churches. However, social contacts remain predominantly intra-community. Limited interaction with members of the host society hinders long-term social inclusion. Furthermore, temporary housing arrangements reinforce a sense of precarity and contribute to social isolation. These

¹ Dudek B., Panuciak A., Strzelecki P. (2024). The living and economic situation of migrants from Ukraine in Poland in 2024: Survey report. Warsaw : Narodowy Bank Polski. URL: <https://nbp.pl/wp-content/uploads/2025/01/Sytuacja-uchodzcow-z-Ukrainy-2024-ANG-DS.pdf>

² European Commission (2025). Migrant Integration Hub. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migrant-integration/migrant-integration-hub_en

³ Operation Ukraine (2024). Germany and Ukraine. URL: <https://uamission.com/international-assistance/european-community/germany-and-ukraine/>

challenges are thus mainly linked to unstable housing conditions and restricted social engagement with the local population.

It is also important to consider the role of host communities' attitudes toward migrants. Positive public perception and openness significantly facilitate integration, while negative stereotypes, discrimination, or social distancing can hinder migrants' access to employment, education, and social networks. The level of societal acceptance often shapes not only the opportunities available to migrants but also their willingness to integrate and invest in long-term settlement.

It is also important to emphasize that mental health constitutes a significant dimension of integration, particularly in the context of forced migration and prolonged displacement. According to a survey of 801 adult Ukrainians, 53 % exhibited symptoms of psychological distress, 54 % reported anxiety, and 47 % showed signs of depression¹. Additionally, in the sample of Ukrainian internally displaced persons, moderate and high levels of stress were observed in 64.4 % and 21.6 %, respectively. Moderate and high levels of anxiety were observed in 23–25 % of IDPs².

At the same time the challenges in the field of mental health are manifold. These include a shortage of Ukrainian-speaking therapists and limited access to free or culturally sensitive psychological support. Nevertheless, some positive developments can be observed. For instance, school-based psychosocial interventions have been introduced in Poland, the Czech Republic, and Germany, aiming to address the mental health needs of displaced children and adolescents within educational settings.

It is important to note that refugees' willingness to integrate into host communities, as well as their decisions regarding return or resettlement, are significantly influenced by the extent to which their needs are satisfactorily met. Due to the data of April 2024, 28 % were completely satisfied with the

¹ Riso S. (2024). Social impact of migration: Addressing the challenges of receiving and integrating Ukrainian refugees. *Living conditions and quality of life. The Ukraine crisis: The mental health toll of the war*. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/2024-03/wpef24033.pdf>

² Lushchak O., Velykodna M., Bolman S. et al. (2023). Prevalence of stress, anxiety, and symptoms of post-traumatic stress disorder among Ukrainians after the first year of Russian invasion: A nationwide cross-sectional study. *The Lancet Regional Health — Europe*. Vol. 36, No. 100773. URL: <https://doi.org/10.1016/j.lanepe.2023.100773>

conditions, 38 % were rather satisfied¹. In general, covering the needs of asylum seekers involves providing access to a safe environment, fundamental rights and services, social protection, healthcare, as well as employment opportunities and access to housing.

Therefore, long-term integration requires sustained institutional support, particularly in the following areas: the recognition of academic and professional qualifications; access to integration courses; and protection against exploitation in the labor market. So, if host communities aim to support the effective integration of Ukrainian migrants, it is essential to ensure improved access to the labor market and to offer language courses at a professional level. Simplifying the recognition of skills and qualifications, creating opportunities for professional development, and providing clear information and access to social services (particularly for adults with dependents) are equally important. Additional factors such as favorable conditions for entrepreneurship, access to grants, and project funding also contribute positively to the relocation and integration process. At the same time, the broader public, social, and sociocultural implications for host communities remain complex and multifaceted. While there is generally a benevolent attitude toward displaced persons, differences in language, culture, expectations, and perceived needs can affect local perceptions and the overall dynamics of integration.

Taking into account the aspects outlined above and synthesizing methodologies developed by international organizations, the main factors influencing integration can be summarized as follows: the security situation in Ukraine; personal motivations; financial circumstances; learning capacity; respect for the social values and norms of host communities; legal conditions; and the openness of local and professional communities.

IV. CONCLUSIONS

Currently, more than five million Ukrainians have sought asylum across Europe, with an estimated 30 to 50 percent likely to remain in host countries over the long term. This situation underscores the pressing need for effective integration into host societies. Integration is inherently a bidirectional

¹ Грушецький А. (2024). Опитування українських біженців у Німеччині, Польщі та Чехії: задоволеність життям закордоном, повернення в Україну, інтерес до ситуації в Україні. URL: https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1408&page=1#_ftnref1

process: it requires the active engagement and commitment of migrants themselves, while also being shaped by broader institutional, legal, and policy frameworks within receiving states. At present, the main channels through which integration is taking place include employment, access to education at all levels, and the development of social and community ties, while these processes are supported both by national governments and by the European Union. In response to recent migration flows, most host countries have adjusted their migration policies to facilitate the rapid integration of Ukrainians. These efforts have included the implementation of housing programs, access to healthcare services, and employment support initiatives. Nevertheless, general integration challenges are language barriers, employment below qualification level, housing shortages and high rent, bureaucratic obstacles in document recognition, psychological stress and war-related trauma.

So, if host communities are interested in the integration of Ukrainian migrants, it is essential to offer better access to the labor market and language courses at a professional level, simplify the recognition of skills and diplomas, create opportunities for professional development, provide information and access to social care (taking into account the needs of adults with dependents). Such factors as creating advantageous conditions for business development, grants and financing projects are also favorable for relocation. At the same time, the consequences for the public, social, socio-cultural situation in the host communities are not unambiguous. In general, there is a benevolent attitude towards the relocators because of linguistic and cultural differences, the attitudes towards expectations and meeting the needs. The discussion of social integration may also include sociocultural mechanisms, which involve intercultural dialogue and mutual adaptation, integration through schools and children's institutions, local integration events, and the openness of the host society. Additionally, community and civic engagement mechanisms — such as participation in local civic initiatives and volunteering, support from NGOs, religious and ethnic communities, and municipal integration programs — play an important role.

Further consideration of integration into host societies may include dimensions such as political integration — understood as participation in political life through voting rights, membership in political parties, or involvement in civil society organizations — and identificational integration,

defined as the extent to which migrants begin to identify themselves as part of the host society. The exploration of these aspects is more feasible in the long-term perspective, as they tend to evolve gradually over time.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА / REFERENCES

1. Ager A., Strang A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*. Vol. 21, Issue 2. pp. 166–191. URL: <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>
2. Basmat D. (2023). Over 650,000 conscription-aged men have left Ukraine for Europe. URL: <https://kyivindependent.com/bbc-650-000-conscription-aged-men-have-left-ukraine-for-europe>
3. Bannikova K. (2023). Phenomenon of social adaptation of forced Ukrainian migrants in Eastern European countries: some models, regulatory mechanisms. *Migration & Law*. Vol. 3 (issues 1-2). pp. 28–41. URL: <https://doi.org/10.32752/2786-5185-2023-3-1-2-28-41> [in Ukrainian].
4. Benediktsson A. I., Tavares V. (2024). The social and linguistic integration experiences of Ukrainian refugees through community and urban education courses in Iceland. *Social Sciences & Humanities Open*. Vol. 10, No. 101210. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2024.101210>
5. Council Directive No. 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=celex:32001L0055>
6. Council Implementing Decision (EU) No. 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive No 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32022D0382>
7. Dudek B., Panuciak A., Strzelecki P. (2024). The living and economic situation of migrants from Ukraine in Poland in 2024: Survey report. Warsaw : Narodowy Bank Polski. URL: <https://nbp.pl/wp-content/uploads/2025/01/Sytuacja-uchodzcow-z-Ukrainy-2024-ANG-DS.pdf>
8. Estrada-Moreno I. S., Palma-Garcia M. O., Gomez Jacinto L., Hombrados-Mendieta M. I. (2025). Resilience in immigrants: A facilitating resource for their social integration. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work*. URL: <https://doi.org/10.1080/15313204.2024.2447274>
9. European Commission (2025). Migrant Integration Hub. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migrant-integration/migrant-integration-hub_en
10. European Commission (2025). Migrant Integration Hub. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migrant-integration/migrant-integration-hub_en
11. Gambaro L., Spieß C. K., Daelen A., Ette A. (2025): Refugee children and young people from Ukraine. *BiB.Aktuell*. No. 2/2025. URL: www.bib.bund.de/Publikation/2025/BiB-Aktuell-2025-2
12. Heckmann F., Bosswick W. (2006). Integration of migrants: Contribution of local and regional authorities. Dublin : European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/system/files/2016-06/ef0622en.pdf>
13. Herpell M., Marbach M., Harder N. et al. (2024). The impact of private hosting on the integration of Ukrainian refugees. *IPL Working Paper Series*. No. 24-02. URL: <https://doi.org/10.31235/osf.io/zkpb7>

14. Hrushetskyi A. (2024). Survey of Ukrainian refugees in Germany, Poland and the Czech Republic: satisfaction with life abroad, return to Ukraine, interest in the situation in Ukraine. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=1408&page=1>
15. IntelliNews (2025). Ukrainian refugees living in Poland boost taxes by \$400mn and GDP growth — survey. URL: <https://www.intellinews.com/ukrainian-refugees-living-in-poland-boost-taxes-by-400mn-and-gdp-growth-survey-380151>
16. Lushchak O., Velykodna M., Bolman S. et al. (2023). Prevalence of stress, anxiety, and symptoms of post-traumatic stress disorder among Ukrainians after the first year of Russian invasion: A nationwide cross-sectional study. *The Lancet Regional Health — Europe*. Vol. 36, No. 100773. URL: <https://doi.org/10.1016/j.lanepe.2023.100773>
17. Migliorini L., Olcese M., Cardinali P., Prestia D. (2023). Community resilience among Ukrainian refugees: What is the role of the host community in recovery from forced migration? *Frontiers in Psychiatry*. Vol. 14, No. 1206304. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.1206304>
18. OECD (2024). International Migration Outlook 2024. 48th edition. Paris : OECD Publishing. URL: <https://doi.org/10.1787/50b0353e-en>
19. Operation Ukraine (2024). Germany and Ukraine. URL: <https://uamission.com/international-assistance/european-community/germany-and-ukraine/>
20. Riemer L., Rau L., Schalast R. (2024). Overview of the main changes since the previous report update. URL: <https://asylumineurope.org/reports/country/germany/overview-main-changes-previous-report-update>
21. Riso S. (2024). Social impact of migration: Addressing the challenges of receiving and integrating Ukrainian refugees. *Living conditions and quality of life. The Ukraine crisis: The mental health toll of the war*. URL: <https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/2024-03/wpef24033.pdf>
22. Skoryk Yu. (2025). Czech Republic: Refugees from Ukraine bring more income than expenses. URL: <https://finway.com.ua/en/czech-republic-refugees-from-ukraine>
23. Stur B. (2024). Immigrants from Ukraine and Belarus are well integrated in Poland, National Bank of Poland data reveal. URL: <https://www.europeaninterest.eu/immigrants-from-ukraine-and-belarus-are-well-integrated-in-poland-national-bank-of-poland-data-reveal/>
24. Tokariuk O. (2025). Ukraine's fight for its people: Strategies for refugee and diaspora engagement. London : Royal Institute of International Affairs. URL: <https://doi.org/10.55317/9781784136413>
25. UNHCR. (2025). Poland: Analysis of the impact of refugees from Ukraine on the economy of Poland — 2nd ed. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/116621>
26. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2025). Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
27. Vyshlinsky H. (ed.) (2024). Ukrainian refugees. Future abroad and plans for return. The third wave of the research. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/research-ukrainian-refugees-third-wave.pdf>
28. Zakharov O. (2025). 160 thousand Ukrainian refugees have already been employed in the Czech Republic. URL: <https://hnhm.news/en/12024/160-thousand-ukrainian-refugees-have-already-been-employed-in-the-czech-republic>
29. Zawistowski R. (2023). More than 286,000 Ukrainian children study in Poland. URL: <https://www.ukrinform.net/rubric-society/3792200-more-than-286000-ukrainian-children-study-in-poland.html>
30. Zhang Y., You C. W., Pundir P., Meijering L. (2023). Migrants' community participation and social integration in urban areas: A scoping review. *Cities*. Vol. 141, No. 104447. URL: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104447>

31. Zyzik R., Baszczak Ł., Rozbicka I., Wielechowski M. (2023). Refugees from Ukraine in the Polish labour market: opportunities and obstacles. Warsaw : Polish Economic Institute. URL: <https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2024/03/Uchodzcy-z-Ukrainy-eng.pdf>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ КОНТРАБАНДИ

CURRENT ISSUES OF CRIMINAL LAW QUALIFICATION OF SMUGGLING

Софія Лихова¹

*Державний університет «Київський авіаційний інститут»
(просп. Любомира Гузара, 1, м. Київ, 03058)*

Sofia Lykhova

*State University "Kyiv Aviation Institute"
(1, Liubomyr Huzar Ave., Kyiv, Ukraine, 03058)*

Отримано: 16.05.2025. Затверджено: 10.06.2025

АНОТАЦІЯ

Стаття призначення дослідженню проблем кваліфікації такого кримінального правопорушення як контрабанда. Передусім приділено увагу кваліфікації тих кримінальних правопорушень, які містять в назві та в диспозиціях статей термін «контрабанда». Поряд з цим досліджуються проблеми кваліфікації цих кримінальних правопорушень за сукупністю з іншими кримінальними правопорушеннями, які за своєю сутністю та нормативним закріпленням не є контрабандою, але вчинюються способом, який законодавець офіційно описує як контрабанду. Досліджено питання щодо визначення контрабанди як способу вчинення кримінального правопорушення, а також предмету, який має ознаки контрабанди. Зокрема, до кримінальних правопорушень, які заподіюють шкоду порядку переміщення через державний кордон, віднесено такі суспільно небезпечні діяння як незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини (ст. 268 КК України), ввезення, виготовлення або розповсюдження товарів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість, чи дискримінацію (ст. 300 КК України), ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порногра-

¹ доктор юридичних наук, професор; orcid 0000-0003-4755-7474; email: sofia.lykhova@gmail.com

фічних предметів (ст. 301 КК України), порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (ст. 333 КК України). В усіх цих суспільно небезпечних діяннях чітко вказано як обов'язкову об'єктивну ознаку їхній предмет. При цьому наголошено на необхідності не ігнорувати той факт, що існують і такі суспільно небезпечні діяння, як незаконне переправлення осіб через державний кордон (ст. 332 КК України) та незаконне перетинання державного кордону (ст. 332² КК України). Констатовано, що не лише суспільно небезпечні правопорушення, які у тексті кримінального закону містять термін «контрабанда», порушують митний і державний кордон України, чим заподіюють шкоду державі.

Ключові слова: контрабанда; кримінальні правопорушення; кваліфікація кримінальних правопорушень; предмет контрабанди; спосіб контрабанди; кваліфікація за сукупністю.

ABSTRACT

The article is devoted to the study of the classification of such criminal offences as smuggling. First of all, attention is paid to the classification of criminal offences that contain the term 'smuggling' in their titles and provisions. Along with this, the article examines the classification of these criminal offences in conjunction with other criminal offences which, by their nature and legal definition, are not smuggling but are committed in a manner that the legislator officially describes as smuggling. The issue of defining smuggling as a method of committing a criminal offence, as well as an object that has the characteristics of smuggling, is examined. In particular, criminal offences that cause damage to the order of movement across the state border include such socially dangerous acts as the illegal importation of waste and secondary raw materials into the territory of Ukraine (Article 268 of the Criminal Code of Ukraine), import, manufacture or distribution of goods that promote a cult of violence and cruelty, racial, national or religious intolerance, or discrimination (Article 300 of the Criminal Code of Ukraine), import, manufacture, sale and distribution of pornographic items (Article 301 of the Criminal Code of Ukraine), violation of the procedure for international transfers of goods subject to state export control (Article 333 of the Criminal Code of Ukraine). In all these socially dangerous acts, their subject matter is clearly indicated as a mandatory objective feature. At the same time, it is emphasised that it is necessary not to ignore the fact that there are also socially dangerous acts such as the illegal transportation of persons across the state border (Article 332 of the Criminal Code of Ukraine) and the illegal crossing of the state border (Article 332² of the Criminal Code of Ukraine). It has been established that not only socially dangerous offences that contain the term 'smuggling' in the text of the criminal law violate the customs and state border of Ukraine, thereby causing damage to the state.

Key words: smuggling; criminal offenses; qualification of criminal offenses; subject of smuggling; method of smuggling; cumulative qualification.

I. ВСТУП

В сучасних умовах трансформації економіки України одним із ключових викликів залишається протидія контрабанді як системному негативному явищу, що має багатоаспектний вплив на фінансову, соціальну та інституційну сфери держави. Контрабандна діяльність не лише завдає суттєвих втрат державному бюджету шляхом ухи-

лення від сплати митних і податкових платежів, але й дестабілізує внутрішнє конкурентне середовище.

Контрабанда є серйозною загрозою економічній безпеці держави, адже вона підриває її фінансову стабільність і знижує доходи бюджету через несплату податків і мит. Ця проблема також створює нерівні умови для законослухняних підприємців, які зазнають значних утрат через недобросовісну конкуренцію. Контрабанда послаблює контроль над стратегічними товарами, як-от зброя, наркотики чи рідкісні ресурси, що може мати серйозні соціальні та безпекові наслідки. Зростання незаконного імпорту та експорту шкодить національним виробникам, зменшуючи попит на внутрішньому ринку¹. Окрім прямих економічних збитків, контрабанда спричиняє низку соціально негативних явищ: вона стимулює поширення корупції, розширює масштаби тіньової економіки, а також створює сприятливі умови для функціонування організованої злочинності. Сукупність зазначених чинників істотно ускладнює реалізацію євроінтеграційного курсу України та перешкоджає досягненню сталого економічного розвитку.

Попри складну, комплексну природу контрабанди, у державній політиці довгий час переважав репресивний підхід як основний інструмент боротьби з цим явищем. Утім, практика свідчить про обмежену ефективність подібної стратегії. Разом з тим, тиск з боку громадянського суспільства та міжнародних партнерів зумовив збереження політичної волі до здійснення системних заходів, спрямованих на мінімізацію масштабів контрабандної діяльності.

Вказані обставини зумовлюють необхідність наукового осмислення природи контрабанди, аналізу чинних підходів до її протидії, а також розробки більш ефективних і комплексних механізмів, здатних забезпечити її суттєве зниження в умовах інтеграційних процесів та реформування митної політики України.

Хоча питання кримінальної відповідальності за контрабанду завжди залишалися у сфері інтересів вітчизняних науковців, нових обертів ці дослідження набули з набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального

¹ Курилюк Ю. (2024). Контрабанда як негативний чинник економічної безпеки держави. *Migration & Law*. Vol. 4 (issue 6). pp. 5–21. URL: <http://doi.org/10.32752/2786-5185-2025-4-6-5-21>

кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів»¹ і появою термінологічного звороту «товарна контрабанда». Це, своєю чергою, викликало необхідність дослідження проблем, пов'язаних із кваліфікацією кримінальних правопорушень за сукупністю із суто кримінальними правопорушеннями, які містять термін «контрабанда», так і з іншими, які вчинюються способом контрабанди, чи діями, у складах яких можуть містити ознаки предметів контрабанди. Серед науковців, які досліджують ці проблеми, слід вказати Ю. В. Гродецького, Т. Б. Ніколаєнко, Ю. Ю. Забугу, Ю. Б. Курилюка, Т. О. Михайличенко, Г. В. Паламарчука та ін.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Метою цієї статті є аналіз феномену «контрабанда», проблем кваліфікації кримінальних правопорушень, що у назві статті Кримінального кодексу України містять термін «контрабанда», й тих, які є підстави вважати спеціальними видами контрабанди. Дослідження проводилося із застосуванням таких методів, як: аналізу, синтезу, діалектичного, герменевтичного, порівняльного, а також низки спеціально-правових методів дослідження.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Суспільна небезпека, у тому числі кримінальних правопорушень, пов'язаних з переміщенням товарів/предметів через митний контроль, їхній переважно організований характер, розподіл ролей в організованих структурах, розгалуженість і стійкість корупційних зв'язків осіб, які їх вчиняють, зумовлюють необхідність аналізу кримінологічних засад запобігання ним у сучасних умовах².

Найбільшу увагу вітчизняні вчені приділяли і приділяють кримінальним правопорушенням, що являють собою такий кримінально-правовий феномен як контрабанда. Проте варто зазначити, що серед кримінальних правопорушень, які порушують порядок пере-

¹ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів : Закон України від 09.12.2023 № 3513-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3513-20#Text>

² Паламарчук Г. В. (2021). Кримінологічні засади запобігання правопорушенням, пов'язаним із переміщенням товарів/предметів через митний кордон, на сучасному етапі в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / НУ «ОЮА». Одеса. 22 с.

міщення товарів/предметів через митний кордон, є не лише ті кримінальні правопорушення, які являють собою суто контрабанду, але й у назві яких вказаний термін «контрабанда».

Наприклад, до кримінальних правопорушень, які заподіюють шкоду порядку переміщення через державний кордон, можна віднести такі суспільно небезпечні діяння, як: незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини (ст. 268 КК України); ввезення, виготовлення або розповсюдження товарів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість, чи дискримінацію (ст. 300 КК України); ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301 КК України), порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (ст. 333 КК України). В усіх цих суспільно небезпечних діяннях чітко вказано як обов'язкову об'єктивну ознаку — їхній предмет, який може переміщуватися через митний і державний кордон України. Однак, при цьому, не слід ігнорувати й той факт, що існують і такі суспільно небезпечні діяння, як: незаконне переправлення осіб через державний кордон (ст. 332 КК України) та незаконне перетинання державного кордону (ст. 332² КК України). Таким чином, на мою думку, є всі підстави для висновку, що не лише суспільно небезпечні правопорушення, які у тексті кримінального закону містять термін «контрабанда», порушують митний і державний кордон України, чим заподіюють шкоду державі.

Існує група кримінальних правопорушень, для яких є підстави об'єднати їх в окрему групу кримінальних правопорушень і назвати, за спільними ознаками, контрабандою. Вітчизняний законодавець однозначно відносить до контрабанди: культурні цінності й зброю (ст. 201 КК України), лісоматеріали та цінні породи дерев (ст. 201¹ КК України), товари (ст. 201³ КК України), підакцизні товари (ст. 201⁴ КК України), наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби. Тобто, у кримінальних правопорушеннях, які вважаються контрабандою, чітко вказаний предмет. Але у певних випадках ознаки цього предмета не є достатньо чіткими. Наприклад, у диспозиції ст. 201³ КК України предметом є товари. Очевидно, в окремих випадках можуть вважатися товарами відходи і вторинна сировина або в окремих випадках товари, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну

чи релігійну нетерпимість, чи дискримінацію (ст. 300 КК України) або предмети порнографічного характеру, які ввозяться в Україну з метою їхнього збуту.

У зв'язку з такими колізіями слід визначитися із змістом термінів «товари» і «контрабанда», а також із проблемами, які можуть виникнути у випадку ввезення подібних товарів способом, що законодавець називає як контрабанда.

У диспозиції ст. 201³ КК України у складі кримінального правопорушення вживається термін «товар». Під товаром слід розуміти будь-який предмет або послугу, що призначені для продажу чи обміну. Товар — це такі речі та послуги, які можуть задовольнити людські потреби і пропонуватися на ринку. Ознаками товару є споживча вартість, ціна — товари можна обмінювати на гроші або будь-які інші товари, товари завжди призначені для продажу або обміну, а не для особистого споживання¹. Хоча окреме твердження можна вважати спірним, тому що перед тим як стати власністю, річ може бути товаром. Товарами можуть бути: продукти, техніка, одяг, їжа та інші споживчі товари, наприклад, партія сигарет, валюта тощо. Таким чином, товаром при певних умовах можна вважати і порнографічні предмети (ст. 301 КК України) або товари, що пропагують культ насильства і жорсткості, расову, національну чи релігійну нетерпимість чи дискримінацію. Якщо такі речі мають ознаки товару, тобто ввозяться в Україну з метою продажу як предмети контрабанди, очевидно виникає питання про кваліфікацію за сукупністю статей. Адже в окремих статтях предмет контрабанди чітко вказаний — культурні цінності, зброя, спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації, лісоматеріали тощо.

Для окремої групи товарів, наприклад, підакцизних товарів, вказані дві ознаки — ці товари мають бути, по-перше, підакцизними, а, по-друге, їхній розмір має бути значним або великим (див. примітку до ст. 201⁴ КК України). У диспозиції ст. 201 КК України взагалі назва статті не збігається із тими речами, які перераховані як предмет кримінального правопорушення. Ті речі, які перераховані у диспозиції цієї статті можуть мати ознаки як товарів, так і вважалися

¹ Кришевич О. В. (2024). Кримінальна відповідальність за шахрайство: доктрина, законодавство, практика : монографія. К. : Вид-во «Людмила». 373 с.

просто предметами. До речі, тут навіть не має значення їхня вартість і мета. Наприклад, такі предмети як спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації або культурні цінності можуть мати ознаки товарів, а можуть і не мати. Тому при кваліфікації кримінальних правопорушень, які утворюють умовно правопорушення «контрабанда» значну роль має відігравати мета переміщення предметів через митний кордон та їхні ознаки.

Відомим є той факт, що Законом України від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо організації відповідальності у сфері господарської діяльності» товарна контрабанда була виключена з КК України, тобто контрабанда товарів була декриміналізована¹.

Окремі автори критикували таку позицію законодавця і вказували на негативні наслідки виключення кримінальної відповідальності за товарну контрабанду. Щодо кримінальних правопорушень, які можна охопити поняттям «контрабанда», то до них слід віднести, як це було до 17 січня 2012 р. коли у розділі VII Особливої частини КК України була передбачена ст. 201 «Контрабанда» і такі злочини, склади яких містилися у диспозиціях статей: ст. 199 КК України — у частині ввезення в Україну з метою збуту підробленої національної або іноземної валюти; ст. 300 КК України — у частині дій, що полягають у ввезенні в Україну товарів, які пропагують культ насильства і жорсткості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, з метою збуту чи розповсюдження; ст. 301 КК України — у частині дій, що становлять ввезення в Україну товарів, зображень та інших предметів порнографічного характеру з метою збуту, а також ст. 305 КК України, яка встановлювала відповідальність за контрабанду наркотичних, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів і фальсифікованих лікарських засобів. Дискусійним питанням також залишається віднесення кримінальних правопорушень, склади яких передбачені у диспозиціях ст. ст. 268, 301¹, 333 КК України, в частині ввезення на територію України відходів або вторинної сировини, у тому числі, які є небезпечними, чи дитячої порнографії, а також

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України від 15.11.2011 № 4025-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text>

порушення встановленого порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (товарів подвійного або військового призначення). Ця позиція була висловлена нами на початку статті й ми вважаємо, що Ю. Ю. Забуга і Т. О. Михайліченко правильно називають ці кримінальні правопорушення спеціальними видами контрабанди¹.

Зокрема, декриміналізація товарної контрабанди призвела до збільшення чисельності й активізації протиправних угруповань та окремих осіб, які спеціалізуються на товарній контрабанді, а також зниження рівня протидії зазначеним правопорушенням, оскільки проведення оперативно-розшукової діяльності в такому разі законом заборонено². Більш детально досліджує недоліки декриміналізації «товарної» контрабанди О. С. Прокопенко, який, зокрема, пише, що товарна контрабанда формує замкнуте коло щодо «тінізації» економіки держави, відтоку валютних коштів за кордон, витрати надходжень до державного бюджету. Збитків зазнають також інтереси вітчизняного товаровиробника, порушується нормальний порядок товаровідносин на внутрішньому ринку України³. Ми повністю погоджуємося з цією позицією, що підтримана також Т. О. Михайліченко⁴ і Ю. Ю. Забуга⁵.

До речі, виникають певні сумніви вживання такого кримінологічного звороту як «товарна контрабанда». Як ми вже вказували, до товарів можна за певних умов, мотивів й мети віднести і культурні цінності, зброю, наркотичні засоби тощо.

1 липня 2024 р. набрала чинності ст. 201³ КК України «Контрабанда товарів». Поняття товарів, як вказувалось раніше, є широким

¹ Забуга Ю. Ю., Михайліченко Т. О. (2024). Контрабанда «по новому» або аналіз останніх законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Т. 2, № 81. С. 270. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.42>

² Кухар В. В. (2013). Декриміналізація «товарної» контрабанди: теорія і практика. *Університетські наукові записки*. № 3. С. 411.

³ Прокопенко О. С. (2015). До питання про криміналізацію контрабанди товарів. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозахисній діяльності*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8–9 жовт. 2015 р.). Харків : Право. С. 382.

⁴ Михайліченко Т. О. (2015). Товари, які мають важливе економічне значення, як предмет контрабанди. *Форум права*. № 4. С. 185.

⁵ Забуга Ю. Ю., Михайліченко Т. О. (2021). Окремі аспекти реанімації товарної контрабанди. *Сучасна доктрина кримінального права в правовій системі України: поняття, джерела, значення, проблеми формування* : матер. V Міжнар. наук.-практ. круг. столу. (м. Харків, 14 трав. 2021 р.). Харків : Право. С. 87–90.

і в окремих випадках при кваліфікації може створювати конкуренцію з іншими статтями, що містять норми про кримінальну відповідальність за незаконне переміщення через митний кордон предметів, виключний перелік яких міститься у диспозиціях відповідних статей КК України. Саме на вдосконаленні тексту диспозиції цієї статті зосереджує увагу Ю. В. Гродецький¹. Поняття «контрабанда» має конкретні ознаки. Терміном «контрабанда» позначається назва конкретних кримінальних правопорушень, діяння, яке має конкретні ознаки, які вказані на законодавчому рівні і предмети, які теж у певних випадках незаконного їхнього перевезення через митний кордон називаються контрабандою. Особливо важливим є дослідження цього питання при кваліфікації правопорушень, які вчинюються особами і, як правило, кваліфікуються за ст. 332 КК України. «Незаконне переправлення осіб через державний кордон України» або ст. 332² КК України «Незаконне перетинання державного кордону України». У таких випадках, на мою думку, як правило має виникати сукупність кримінальних правопорушень. Такі суспільно небезпечні діяння, як правило, пов'язані з отриманням незаконної вигоди, наданням незаконної вигоди, підробленням документів, а також і контрабандою.

Отже, об'єктивними ознаками контрабанди є переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю предметів, які або чітко вказані у відповідних статтях КК України, або будь-яких товарів, вартість яких перевищує розміри, вказані у примітці до ст. 201³ КК України. Наприклад, ст. 201³ КК України «Контрабанда товарів» містить у назві, і у диспозиції термін «товари», а у примітці йдеться про предмети контрабанди. Товари і предмети не є однаковими за змістом, про товари і їхні ознаки ми вже вказували раніше.

Такі формулювання дають підставу для висновку, що будь-які предмети, особливо якщо йдеться про ті статті щодо контрабанди, де конститутивною ознакою у складі кримінального правопорушення є саме розмір предметів контрабанди. Не слід забувати, що існує такий термін як «майно». Ті ж предмети чи товари, які переправляються через

¹ Гродецький Ю. В. (2021). Перспективи криміналізації контрабанди товарів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. № 1 (15). С. 150–161. URL: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2021.15.237373>

митний кордон способом, який ми називаємо контрабандою, можуть являти собою просто майно особи.

Тому термін «контрабанда» застосовується як для описання ознак діяння, а правильніше сказати сукупності способів вчинення цього діяння, так і до певних предметів, які незаконно перенаправляються через митний кордон.

Основними об'єктивними ознаками контрабанди є: переміщення поза митним кордоном; приховування від митного контролю. У примітці до ст. 201 КК України дається уточнення термінологічного звороту «поза митним контролем».

Це дуже важливий момент, адже, наприклад, вчиняти контрабанду з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів, а також інших лісоматеріалів, необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України практично, виходячи з об'єму предмета контрабанди, неможливо.

Поза митним контролем означає, що предмети контрабанди переміщуються поза місцем розташування митного органу або поза робочим часом, установленим для нього, і без виконання митних формальностей або переміщення предметів контрабанди з незаконним звільненням від митного контролю.

При кваліфікації контрабанди, здійсненої таким способом, виникає питання щодо її кваліфікації за сукупністю із корупційними кримінальними правопорушеннями або за сукупністю з кримінальними правопорушеннями, які мають ознаки корупційних. У будь-якому випадку при кваліфікації контрабанди або інших кримінальних правопорушень, які вчиняються способом, описаним у диспозиціях статей, які мають назву «контрабанда», слід звертати увагу на такі кваліфікуючі ознаки, як вчинення за попередньою змовою групою осіб, або особою, раніше судимою за контрабанду або службовою особою з використанням службового становища. Адже переміщення через митний кордон України відбувається під контролем відповідних осіб, які виконують свої функції на митному контролі, й уявити, що вчинити контрабанду може одна особа практично неможливо.

Питання щодо кваліфікації контрабанди за сукупністю кримінальних правопорушень, але лише в межах статей щодо кримінальної відповідальності за контрабанду, порушують Ю. Ю. Забуга і Т. О. Михай-

ліченко¹. Зокрема, вони моделюють ситуацію, коли особи одночасно незаконно переміщували через митний кордон України і вогнепальну зброю, і товари (крім підакцизних товарів). Такі дії потребуватимуть кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень.

На мою думку, більш цікавою буде ситуація кваліфікації за сукупністю таких кримінальних правопорушень як контрабанда і незаконне перетинання державного кордону, адже часто державний кордон і митний кордон України співпадають. До речі, у диспозиції ст. 332² «Незаконне перетинання державного кордону України» КК України міститься вказівка на такий спосіб вчинення цього кримінального правопорушення як його вчинення за документами, що містять недостовірні відомості. На мою думку, такий спосіб може бути і способом контрабанди. Наприклад, у ст. 201 КК України міститься вказівка на культурні цінності. Це потребує певного підтвердження, а документи можуть містити недостовірні відомості. Також це дуже актуально для ст. 201¹ КК України «Контрабанда лісоматеріалів та цінних порід дерев». У цій статті йдеться і про рідкісні породи дерев, що також повинне мати підтвердження. Виникає питання – розглядати таке діяння як контрабанду, вчинену з приховуванням від митного контролю, або за сукупністю із кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з підбланням документів.

IV. ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, слід зазначити, що питання щодо кваліфікації контрабанди у межах самих кримінальних правопорушень, які охоплюються цим терміном, і за сукупності з іншими складами кримінальних правопорушень, які не містять ні у назвах, ні у диспозиціях цього терміну, але можуть бути вчинені способом контрабанди, а їхні предмети за вартістю досягають розміру предметів контрабанди, є ще недостатньо розробленим у науці кримінального права України і потребують подальших досліджень.

¹ Забуга Ю. Ю., Михайліченко Т. О. *Там само*.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Гродецький Ю. В. (2021). Перспективи криміналізації контрабанди товарів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. № 1 (15). С. 150–161. URL: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2021.15.237373>
2. Забуга Ю. Ю., Михайліченко Т. О. (2021). Окремі аспекти реанімації товарної контрабанди. *Сучасна доктрина кримінального права в правовій системі України: поняття, джерела, значення, проблеми формування* : матер. V Міжнар. наук.-практ. круг. столу. (м. Харків, 14 трав. 2021 р.). Харків : Право. С. 87–90.
3. Забуга Ю. Ю., Михайліченко Т. О. (2024). Контрабанда «по новому» або аналіз останніх законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Т. 2, № 81. С. 268–277. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.42>
4. Кришевич О. В. (2024). Кримінальна відповідальність за шахрайство: доктрина, законодавство, практика : монографія. Київ : Вид-во «Людмила». 373 с.
5. Курилюк Ю. (2024). Контрабанда як негативний чинник економічної безпеки держави. *Migration & Law*. Vol. 4 (issue 6). pp. 5–21. URL: <http://doi.org/10.32752/2786-5185-2025-4-6-5-21>
6. Кухар В. В. (2013). Декриміналізація «товарної» контрабанди: теорія і практика. *Університетські наукові записки*. № 3. С. 408–412.
7. Михайліченко Т. О. (2015). Товари, які мають важливе економічне значення, як предмет контрабанди. *Форум права*. № 4. С. 180–186.
8. Паламарчук Г. В. (2021). Кримінологічні засади запобігання правопорушенням, пов'язаним із переміщенням товарів/предметів через митний кордон, на сучасному етапі в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / НУ «ОЮА». Одеса. 22 с.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України від 15.11.2011 № 4025-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text>
10. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів : Закон України від 09.12.2023 № 3513-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3513-20#Text>
11. Прокопенко О. С. (2015). До питання про криміналізацію контрабанди товарів. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозахисній діяльності* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8–9 жовт. 2015 р.). Харків : Право. С. 381–384.

REFERENCES

1. Grodetskyi Yu. V. (2021). Perspektyvy kryminalizatsiyi kontrabandy tovariv [Prospects for the criminalization of smuggling of goods]. *Bulletin of Criminal Law Association of Ukraine*. No. 1 (15). pp. 150–161. URL: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2021.15.237373> [in Ukrainian].
2. Zabuga Y. Y., Mykhailichenko T. O. (2021). Okremi aspekty reanimatsiyi tovarnoyi kontrabandy [Certain aspects of resuscitation of commodity smuggling]. *Suchasna doktryna kryminalnoho prava v pravoviy systemi Ukrayiny: ponyattya, dzherela, znachennya, problemy formuvannya* [Modern doctrine of criminal law in the legal system of Ukraine: concepts, sources, meanings, problems of formation] : materials of V International Scientific and Practical Round Table. (Kharkiv, May 14, 2021). Kharkiv: Law. pp. 87–90. [in Ukrainian].
3. Zabuga Y. Y., Mykhailichenko T. O. (2024). Kontrabanda «po novomu» або analiz ostannikh zakonodavchikh zmin [Smuggling “in a new way” or an analysis of recent legislative changes].

- Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law. Vol. 2, No. 81. pp. 268–277. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.42> [in Ukrainian].*
4. Kryshevych O. V. (2024). Kryminalna vidpovidalnist za shakhraystvo: doktryna, zakonodavstvo praktyka [Criminal liability for fraud: doctrine, legislation, practice] : monograph. Kyiv: Publishing house «Lyudmila». 373 p. [in Ukrainian].
 5. Kukhar V. V. (2013). Dekryminalizatsiya «tovarnoyi» kontrabandy: teoriya i praktyka [Decriminalization of “goods” smuggling: theory and practice]. *University Scientific Notes*. No. 3. pp. 408–412. [in Ukrainian].
 6. Kuryliuk Yu. (2024). Smuggling as a negative factor of the state economic security. *Migration & Law*. Vol. 4 (issue 6). pp. 5–21. URL: <http://doi.org/10.32752/2786-5185-2025-4-6-5-21> [in Ukrainian].
 7. Mykhailichenko T. O. (2015). Tovary, yaki mayut vazhlyve ekonomichne znachennya, yak predmet kontrabandy. [Goods of important economic importance as a subject of smuggling]. *Forum of Law*. No. 4. pp. 180–186. [in Ukrainian].
 8. Palamarchuk G. V. (2021). Kryminolohichni zasady zapobihannya pravoporushennyam, pov"yazanyim iz peremishchennyam tovariv/predmetiv cherez mytnyy kordon, na suchasnomu etapi v Ukrayini [Criminological principles of preventing offenses related to the movement of goods/objects across the customs border at the present stage in Ukraine] : thesis of dissertation ... Candidate juridical Sciences: 12.00.08 / OU «OYuA». Odesa. 22 p. [in Ukrainian].
 9. On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the humanization of responsibility for offenses in the field of economic activity : Law of Ukraine No. 4025-VI of November 15, 2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text> [in Ukrainian].
 10. On amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine regarding the criminalization of smuggling of goods: Law of Ukraine No. 3513-IX of December 9, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3513-20#Text> [in Ukrainian].
 11. Prokopenko O. S. (2015). Do pytannya pro kryminalizatsiyu kontrabandy tovariv [On the issue of criminalization of smuggling of goods]. *Problemy nauky kryminalnoho prava ta yikh vyryshennya u zakonotvorchiy ta pravozakhysniy diyalnosti* [Problems of the science of criminal law and their solution in law-making and human rights protection activities] : materials of International Science and Practice Conference (Kharkov, October 8–9, 2015). Kharkiv : Law. pp. 381–384. [in Ukrainian].

ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ПЕРЕТИНАННЮ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ ОСОБАМИ ПРИЗОВНОГО ВІКУ З МЕТОЮ УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ

PREVENTION OF ILLEGAL CROSSING OF STATE BORDER OF UKRAINE BY PERSONS OF CONSCRIPT AGE FOR PURPOSE OF EVADING CONVICTION FOR MILITARY SERVICE DURING MOBILIZATION

Олег Ганьба¹, Наталія Радченя², Тетяна Івашкова³

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29001)

Oleh Hanba, Nataliia Radchenia, Tetiana Ivashkova

Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine (46, Shevchenko St., Khmelnytskyi, 29001)

Отримано: 09.05.2025. Затверджено: 07.06.2025

АНОТАЦІЯ

Наукова стаття висвітлює проблемні аспекти запобігання незаконному перетинанню державного кордону України громадянами призовного віку з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації. Виокремлено результати оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України за 2023 та 2024 роки та охарактеризовано результати соціологічних опитувань з питань вивчення суспільної

¹ доктор юридичних наук, доцент; orcid 0000-0002-8391-8284; e-mail: ganba_oleg@ukr.net

² кандидат юридичних наук; orcid 0000-0003-4109-8350; e-mail: radchenya_nm@meta.ua

³ кандидат педагогічних наук, доцент; orcid 0000-0002-9067-3190; e-mail: geliodor_tatt@ukr.net

думки щодо ухилення від призову на військову службу під час мобілізації. Охарактеризовано систему якісного запобігання незаконному перетинанню державного кордону України особами з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, у межах якої виокремлено три складові елементи: виявлення, аналіз та нейтралізація мотивів, які спонукали суб'єкта правопорушення до його скоєння; визначення кола суб'єктів, які вчиняють зазначені правопорушення або сприяють їх вчиненню; визначення превентивних заходів, які вже застосовуються Державної прикордонної служби України, та пропозиція вжиття нових ефективних заходів, викликаних потребами такої превенції в умовах воєнного стану та широкомасштабної агресії російської федерації. Окреслено механізм ухилення особи від призову на військову службу під час мобілізації з конкретизацією його етапів, зокрема: перший етап – перехід на нелегальне становище проживання; другий – підготовка та переїзд суб'єкта-ухилянта до місця незаконного перетинання державного кордону України; третій — спроба суб'єкта-ухилянта безпосередньо незаконно перетнути державний кордон України. Визначено дієві превентивні заходи запобігання особовим складом Державної прикордонної служби України незаконному перетинанню державного кордону України особами з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, які апробовані особовим складом органів і підрозділів охорони державного кордону, а також пропоновані науковцями та компетентними практичними фахівцями Державної прикордонної служби України та інших правоохоронних органів.

Ключові слова: запобігання правопорушенням; злочин; адміністративне правопорушення; охорона державного кордону; Державна прикордонна служба України; ухилення від призову; мобілізація.

ABSTRACT

The scientific article highlights the problematic aspects of preventing illegal crossing of the state border of Ukraine by citizens of draft age in order to evade conscription for military service during mobilization. The results of the operational and service activities of the State Border Guard Service of Ukraine for 2023 and 2024 are highlighted and the results of sociological surveys on the study of public opinion on evasion of conscription for military service during mobilization are characterized. The system of qualitative prevention of illegal crossing of the state border of Ukraine by individuals in order to evade conscription for military service during mobilization is characterized, within which three components are distinguished: identification, analysis and neutralization of the motives that prompted the subject of the offense to commit it; determination of the circle of subjects who commit the specified offenses or contribute to their commission; identification of preventive measures already applied by the State Border Guard Service of Ukraine, and a proposal to take new effective measures caused by the needs of such prevention in the conditions of martial law and large-scale aggression of the Russian Federation. The mechanism of evasion of a person from conscription for military service during mobilization is outlined with a specification of its stages. Effective preventive measures have been identified by the personnel of the State Border Guard Service of Ukraine to prevent illegal crossing of the state border of Ukraine by persons in order to evade conscription for military service during mobilization, which have been tested by the personnel of the bodies and units of the state border protection, as well as proposed by scientists and competent practical specialists of the State Border Guard Service of Ukraine and other law enforcement agencies.

Key words: prevention of offences; crime; administrative offence; protection of state border; State Border Guard Service of Ukraine; evasion of conscription; mobilisation.

I. ВСТУП

24 лютого 2022 р. у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України, запровадженням у державі воєнного стану, а також з метою забезпечення оборони держави, підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил України, інших утворених відповідно до закону військових формувань і правоохоронних органів, Президентом України був підписаний Указ № 69/2022 «Про загальну мобілізацію», яким було оголошено проведення загальної мобілізації¹. Згідно з цим документом у зазначений період мобілізації підлягають усі громадяни України віком від 18 до 60 років, які можуть виконувати військовий обов'язок із захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України².

Попри те, що у перші дні запровадження воєнного стану в Україні значна частина чоловіків приєдналася до лав Збройних Сил України, інших військових формувань і правоохоронних органів, залишилася певна кількість громадян, які з різних причин намагалися/намагаються уникнути виконання свого конституційного обов'язку перед державою, тобто ухилитися від військової служби.

Відповідно за невиконання своїх обов'язків щодо мобілізаційної підготовки та мобілізації згідно з положеннями статті 26 Закону України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», за порушення правил мобілізаційної підготовки та мобілізаційної готовності, а також за вчинення інших порушень законодавства про військовий обов'язок і військову службу, згідно з положеннями статті 42 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р. № 2232-XII, передбачена як адміністративна, так і кримінальна відповідальність зазначених суб'єктів³.

¹ Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>; Про загальну мобілізацію : Указ Президента України від 24.02.2022 № 69/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>

² Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

³ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>; Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

Так, порушення правил військового обліку, яке полягає у невиконанні обов'язку перебувати на військовому обліку за заявленим місцем проживання, або у разі зміни облікових даних і неповідомлення Територіального центру комплектування та соціальної підтримки про такі зміни, кваліфікується за статтею 210 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Нез'явлення за повісткою, наприклад, для проходження військово-лікарської комісії (ВЛК) чи оновлення облікових даних, або відмова від отримання повістки чи проходження ВЛК, кваліфікується як адміністративне правопорушення, передбачене статтею 210¹ КУпАП¹. Натомість, ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період визнається суспільно небезпечним винним діянням і кваліфікується як кримінальне правопорушення за статтею 336 Кримінального кодексу (КК) України².

Варто зазначити, що попри визначену законодавцем відповідальність, масштаби ухилення від виконання громадянського обов'язку набувають усе масштабнішого й загрозливішого характеру. При цьому одним з найпоширеніших шляхів ухилення від призову на військову службу під час мобілізації серед військовозобов'язаних є незаконне перетинання державного кордону України й отримання тимчасового захисту в державах Європейського Союзу.

Відтак, з урахуванням викладеного в умовах воєнного стану та тривалої широкомасштабної збройної агресії, вкрай нагальним є запобігання незаконному перетинанню державного кордону України з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, яке постало важливим організаційно-правовим напрямом діяльності Державної прикордонної служби України (Держприкордонслужба) щодо поліпшення забезпечення обороноздатності нашої держави.

Проблематику ухилення від призову на військову службу під час мобілізації та суміжних до неї питань розглядали у своїх працях такі вітчизняні вчені, як: А. Ю. Александрова, О. С. Володавська, З. А. Загинеї-Заболотенко, Р. А. Каторкін, Ю. В. Ковальчук, Ю. Б. Кури-

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон УРСР від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

² Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

люк, С. П. Кучевська, І. М. Медведєва, І. І. Митрофанов, С. І. Халимон, В. В. Шаблистий та ін.

Серед наукових праць, які склали теоретичну та методологічну основу для нашої наукової статті, варто відзначити, зокрема: дисертаційне дослідження А. Ю. Александрової «Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією», спільну монографію В. В. Шаблистого і А. Ю. Александрової «Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією», а також наукову статтю С. І. Халимона і Ю. В. Ковальчука «Незаконна міграція осіб призовного віку через державний кордон України: аналіз громадської думки» та деякі інші.

Водночас, з урахуванням загострення проблеми, необхідності більш детального аналізу, а також певного переосмислення наявних наукових здобутків потребують окремі проблемні питання запобігання незаконному перетинанню державного кордону України з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Метою статті є з'ясування проблемних аспектів запобігання незаконному перетинанню державного кордону України з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації.

Поставлена мета зумовила виконання таких завдань:

- узагальнення результатів оперативно-службової діяльності Держприкордонслужби за 2023 та 2024 рр. та результатів соціологічних опитувань вивчення суспільної думки щодо ухилення від призову на військову службу під час мобілізації;
- характеристика системи якісного запобігання незаконному перетинанню державного кордону України особами з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації та деталізація її складових елементів;
- окреслення та аналіз механізму ухилення особи від призову на військову службу під час мобілізації з конкретизацією його етапів;
- визначення дієвих превентивних заходів запобігання особовим складом Держприкордонслужби незаконному перетинанню державного кордону України особами з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації.

Досягнення результатів та узагальнення висновків наукової статті забезпечувалося низкою обраних методів.

Так, соціологічний і статистичний методи застосовувалися нами під час вивчення та узагальнення результатів оперативно-службової діяльності Держприкордонслужби за 2023–2024 рр., а також результатів соціологічних опитувань громадян України, проведених Центром Разумкова та науковцями Держприкордонслужби на предмет ставлення опитуваних до ухилення громадян призовного віку від призову на військову службу під час мобілізації, проведених у 2023–2024 рр.

Використання методів структурно-функціонального аналізу, формально-логічного, спеціально-юридичного дозволило охарактеризувати складові елементи системи якісного запобігання незаконному перетинанню державного кордону України особами з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації; окреслити та проаналізувати механізм ухилення особи від призову на військову службу під час мобілізації та конкретизувати його етапи; визначити дієві превентивні заходи запобігання особовим складом Держприкордонслужби незаконному перетинанню державного кордону України особами з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації.

Методи класифікації та групування у поєднанні зі щойно названими методами застосовувалися під час визначення найбільш ефективних превентивних заходів запобігання особовим складом Держприкордонслужби незаконному перетинанню державного кордону України особами з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Відповідно до наказу Адміністрації Державної прикордонної служби України від 26 грудня 2023 р. № 1144-АГ «Про організацію профілів ризику» незаконне перетинання державного кордону військовозобов'язаними громадянами України визначено одним із загальнодержавних профілів ризику¹.

¹ Про організацію застосування профілів ризиків : наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 26.12.2023 № 1144-АГ. *Окреме видання.*

З огляду на результати оперативно-службової діяльності Держприкордонслужби впродовж 2024 р. затримано 24 709 громадян України призовного віку від 18 до 60 років (у 2023 р. — 7 791 громадян) за спробу незаконного перетинання державного кордону з метою ухилення від мобілізації. Тільки у 2024 р. щодо незаконного перетинання державного кордону України складено 25 648 протоколів про адміністративне правопорушення, що перевищує кількість 2023 р. у три рази (у 2023 р. складено 8 418 протоколів). Зазначені статистичні дані свідчать про зростаючу тенденцію ухилення громадян призовного віку від призову на військову службу під час мобілізації шляхом незаконного перетинання державного кордону України¹.

Основними способами протиправних дій щодо такого ухилення, які використовують/використовували правопорушники, є:

- 1) залучення для реалізації протиправних намірів провідників із числа місцевого населення для незаконного перетинання державного кордону поза пунктами пропуску;
- 2) спроби як одиночного, так і у складі невеликих груп, самостійного незаконного перетинання державного кордону поза пунктами пропуску;
- 3) використання підроблених документів, а саме — довідок про інвалідність, багатодітність, консульський облік та інших фіктивних документів з метою незаконного перетинання державного кордону через пункти пропуску;
- 4) фіктивне розлучення для отримання права на самостійне виходу чоловіками неповнолітніх дітей, що надає ніби законні підстави для виїзду за кордон;
- 5) безпідставне внесення громадян у систему «Шлях», яка призначена для офіційного перетинання державного кордону та дозволяє чоловікам-водіям (волонтерам) легально перетинати державний кордон України в умовах воєнного стану².

¹ Головні здобутки Державної прикордонної служби України у 2024 році : розпорядження Адміністрації Державної прикордонної служби України від 22.01.2025 № 726. *Окреме видання*.

² Ганьба О. Б., Дремлюга К. О. (2024). Запобігання ухиленню від призову на військову службу під час мобілізації у сфері прикордонної безпеки України. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 14 берез. 2024 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ. С. 246–247.

При цьому найбільший рівень загрози незаконного перетинання державного кордону поза пунктами пропуску громадянами України призовного віку з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації зафіксовано на кордоні з Румунією і з Республікою Молдова¹.

Про актуальність зазначеної проблеми свідчить також той факт, що у 2024 р. поза пунктами пропуску затримано 24 262 громадянина призовного віку, що майже у три з половиною рази більше, ніж у 2023 р. (7 047 осіб). У пунктах пропуску за 2024 р. також затримано 24 709 громадян України призовного віку, які використовували підроблені документи для перетинання державного кордону під час воєнного стану. Ці дані також значно перевищують показники 2023 р., оскільки у зазначений період затримано 7 791 громадян².

Зазначені статистичні дані вимагають від відповідних державних органів, у тому числі і від Держприкордонслужби, посилення діяльності щодо запобігання системності ухилення громадян України від призову на військову службу під час мобілізації. Таке посилення зумовлено і кількістю виявлених ухильнтів особовим складом Держприкордонслужби.

Так, відповідно до Головних здобутків Держприкордонслужби у 2024 р. військовослужбовцями органів і підрозділів охорони державного кордону на блокпостах виконано 47 017 доручень уповноважених державних органів з метою встановлення громадян України, які підлягають призову³.

На глибину проблеми також вказують результати соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова з 20 до 28 червня 2024 р., які продемонстрували, що ухилення від мобілізації стає «нормою» для суспільства, оскільки 46,1 % опитаних громадян вважають, що бути ухильнтом під час війни не соромно⁴. Такий показник у контексті

¹ Щодо результатів оперативно-службової діяльності : розпорядження Адміністрації Державної прикордонної служби України від 19.02.2024 № 04.2/11007-24-Вих. *Окреме видання.*

² Головні здобутки ... С. 10.

³ Там само.

⁴ Вєдернікова І. (2024). Війна чи мир. Українці хочуть повернути кордони 1991 року, але чийми руками? Результати соціологічного дослідження. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/vijna-chi-mir-ukrajintsi-khochut-povernuti-kordoni-1991-roku-ale-chijimi-rukami-rezultati-sotsiolohichnoho-doslidzhennja.html>

виконання громадянського обов'язку та забезпечення обороноздатності держави є тривожним і загрозливим.

Невтішні показники вивчення суспільної думки щодо ухилення від військової служби продемонстрували також інші опитування громадськості, проведені науковцями Держприкордонслужби, згідно з якими з 660 опитаних цивільних, військових, правоохоронців значна частина (19,5 %) позитивно ставляться до ухилинтів, 54 % опитаних ставляться до їхніх дій нейтрально (з розумінням) і лише 26,5 % засуджують такі дії¹.

Отже, одним з основних складових елементів системи якісного запобігання таким правопорушенням, є виявлення, аналіз та нейтралізація мотивів, які спонукали суб'єкта правопорушення до його скоєння.

Другим елементом системи запобігання незаконному перетинанню державного кордону України з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації є визначення кола суб'єктів, які вчиняють зазначені правопорушення або сприяють їх вчиненню. А з'ясування та аналіз типових характеристик й ознак такого суб'єкта створить можливість окреслити кримінологічний портрет особи правопорушника.

Третій елемент указаної системи зумовлений першими двома і полягає в чіткому визначенні найбільш ефективних превентивних заходів, які вже застосовуються Держприкордонслужбою щодо запобігання незаконному перетинанню державного кордону України з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації та визначення нових ефективних профілактичних заходів, викликаних потребами такої превенції в умовах воєнного стану та широкомасштабної агресії російської федерації.

Пропонуємо деталізований аналіз вищезазначених складових елементів системи запобігання незаконному перетинанню державного кордону України з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації.

Так, А. Ю. Александрова в контексті характеристики мотивів досліджуваних правопорушень у своїй дисертації на тему «Кримінальна

¹ Халимон С. І., Ковальчук Ю. В. (2024). Незаконна міграція осіб призовного віку через державний кордон України: аналіз громадської думки. *Law & Border*. № 2 (4). С. 220. URL: <https://doi.org/10.32453/913eg760>

відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією» (2018 р.) називає три групи мотиваційних факторів: 1) небажання особи захищати країну через невиконання керівництвом держави своїх обов'язків щодо забезпечення належного рівня життя своїм громадянам; 2) страх перед реальною загрозою смерті під час проведення АТО/ООС; 3) інші мотиви¹.

Проте автор, на нашу думку, надто спрощено трактує мотиви поведінки. Потрібно виходити з поділу мотивів правопорушень на очевидні (поверхневі) і приховані². Адже приховані глибинні мотиви найменш досліджені наукою, тому виявляються завдяки кропіткій праці дослідника, іноді навіть завдяки ретельним медичним обстеженням та експертизам³.

Саме такі мотиви превалюють у багатьох суб'єктів ухилення від призову на військову службу під час мобілізації. До зазначених мотивів варто віднести неконтрольоване сечовиділення та шлункові розлади у стресових ситуаціях; боязнь пострілів із великокаліберної зброї; алергічні реакції на подразники військового походження (збройне мастило, порохові гази тощо); надмірні ревності, викликані переживаннями щодо подружньої зради дружини; упередження щодо занепаду власного бізнесу з причин втрати клієнтів, бізнесових зв'язків тощо.

До матеріальних мотивів досліджуваних правопорушень можна віднести переживання щодо можливої втрати спірного нерухомого майна; можливість втрати посади в державних або громадських структурах; можливість втрати прибутку та ін.

Відтак мотиви суб'єкта, який незаконно перетинає державний кордон України з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, зумовлені як моральними (духовними), так і матеріальними факторами, завдяки задоволенню яких особа вчиняє зазначене правопорушення⁴.

¹ Александрова А. Ю. (2018). Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / ДДУВС. Дніпро. 208 с.

² Шемшученко Ю. С. (ред.) (2001). Юридична енциклопедія : [в 6 т.]. Т. 3 : К–М. Київ : Укр. енцикл. С. 778.

³ Ганьба О. Б. (2017). Правомірна та протиправна поведінка суб'єктів охорони державного кордону України : монографія ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, Б. П. Ганьби. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ. С. 93.

⁴ Там само. С. 91.

Нейтралізація окреслених мотивів з метою запобігання таким правопорушенням потребує комплексних зусиль органів державної влади і громадянського суспільства в економічній, ідеолого-пропагандистській, культурно-просвітницькій та інших сферах суспільного життя. Проте ця проблема потребує окремих додаткових наукових зусиль щодо подальших наукових пошуків.

Іншим вагомим складовим елементом системи запобігання таким правопорушенням, як зазначалось вище, є визначення й аналіз кола суб'єктів, які безпосередньо їх вчиняють або сприяють вчиненню. Дослідження їх видів і типових ознак дасть змогу окреслити кримінологічний портрет суб'єкта досліджуваних правопорушень.

Насамперед, варто наголосити, що суб'єкти ухилень від виконання військових повинностей зародились одночасно із формуванням військових архаїчних відносин ще в умовах первіснообщинного суспільства у зв'язку із потребою захисту власної території проживання роду (племіні) та військового протистояння за кращі угіддя із сусідніми племенами тощо. Мотивами такої відмови були страх перед каліцтвом, смертю, наявність родинних та інших зв'язків з представниками ворожого племіні¹.

Суб'єктів правопорушень щодо ухилення від призову на військову службу під час мобілізації для зручності дослідження можна умовно поділити на: 1) суб'єктів-ухилянтів, які не бажають бути призваними на військову службу, а відповідно з цієї метою прагнуть незаконно перетнути державний кордон України будь-яким способом; 2) суб'єктів сприяння, які надають усіляку допомогу щодо переховування, транспортування, забезпечення фіктивними та іншими документами тощо з метою незаконного переміщення останніх через державний кордон України.

До суб'єктів сприяння, як показує практика діяльності підрозділів Держприкордонслужби у пунктах пропуску через державний кордон України і поза ними, варто віднести: недобросовісних волонтерів, які за матеріальну вигоду або з інших причин сприяють незаконному перетинанню державного кордону суб'єктам-ухилянтам; водіїв між-

¹ Ганьба О. Б. (2018). Поняття, ознаки та особливості суб'єктів архаїчних правовідносин первісного родового суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. № 12. С. 253–257.

народних перевезень вантажів; супроводжуючих осіб з фіктивною інвалідністю; фіктивних супроводжуючих осіб з інвалідністю; приватних перевізників, які у спеціально обладнаних потаємних місцях перевозять через державний кордон суб'єктів-ухилянтів; офіційних експедиторів з супроводу відповідних вантажів та інших осіб¹.

Суспільна небезпека суб'єктів сприяння значно зростає залежно від системності сприяння незаконному перетинанню державного кордону суб'єктами-ухилянтами. Вона також значно посилюється, якщо зазначені особи зловживають своїми службовими повноваженнями з корисливих мотивів, незаконно включаючи ухилянтів у систему «Шлях» та інші легальні програми перетинання державного кордону. Адже суспільна небезпека зловживання правом уповноваженими особами полягає у тому, що воно сприяє формуванню стійких корупційних схем протиправної діяльності на державному кордоні України².

Що стосується типових ознак суб'єкта, який ухиляється від призову на військову службу під час мобілізації, то до них учені А. Ю. Александрова і В. В. Шаблистий у монографії «Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією», відносять такі:

- а) це військовозобов'язана, законотрухняна особа чоловічої статі у віці 18–60 років;
- б) вона має, як правило, професійно-технічну або середню освіту;
- в) є представником робітничих професій, або ніде не працює і не навчається;
- г) характеризується позитивним ставленням до закону та держави;
- д) правопорушення вчинила вперше;
- е) не бажає виконувати обов'язок щодо оборони держави³.

На наш погляд, викладені окремі типові ознаки потребують уточнення, а то і заперечення, а саме: як може особа поважати закон і бути законотрухняною, якщо вона умисно ухиляється від призову на військову службу для захисту власної Батьківщини під час широкомасштабної агресії російської федерації? Є заперечення також відносно

¹ Про організацію застосування профілів ризиків : наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 26.12.2023 № 1144-АГ. *Окреме видання*.

² Ганьба О. Б. (2016). Зловживання правом: аналіз наукових поглядів та авторське трактування окремих проблем. *Visegrad journal on human rights*. № 1. С. 95–99.

³ Шаблистий В. В., Александрова А. Ю. (2019). Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією : монографія. Дніпро : Видавець Біла К. О. 136 с.

освіти таких осіб, багато з яких мають середню спеціальну освіту, а вагома частина зазначених суб'єктів має навіть вищу освіту, тому відповідно не всі є представниками робітничих професій.

Пропонований перелік типових ознак суб'єктів-ухилянтів (осіб, які ухиляються від призову на військову службу під час мобілізації), на наш погляд, потребує доповнення ще й такими ознаками:

- 1) це, як правило, особи з низьким рівнем патріотичності;
- 2) здебільшого вони не проходили строкової військової служби за незалежної України;
- 3) як правило, мало цікавляться політичними процесами в Україні та світі;
- 4) у своїй більшості — інертні, не займали активної суспільної позиції у державному і громадському житті;
- 5) певна їх частина позбавлені належного сімейного виховання, оскільки виховувались у неповних сім'ях;
- 6) віддають перевагу здебільшого матеріальним цінностям, а не моральним і духовним (патріотизм, національна самоідентичність, свобода і незалежність держави і суспільства тощо);
- 7) окремі з них мають схильності до колабораціонізму і не поділяють ідею самостійної та незалежної України тощо.

Зазначені типові ознаки суб'єктів-ухилянтів, суттєво впливають на кримінологічний портрет суб'єкта досліджуваних правопорушень.

Варто також наголосити, що механізм ухилення особи від призову на військову службу під час мобілізації не простий, оскільки охоплює низку таких етапів.

Перш за все, це перехід суб'єкта-ухилянта на нелегальне становище проживання з метою уникнення будь-якого військового обліку шляхом: а) переселення у нежилі, підсобні, господарські та інші приміщення, пристосовані для тимчасового проживання; б) переїзду для проживання до родичів (знайомих) у віддалені населені пункти (села, хутори тощо); в) зміна місця проживання із міст до сіл під виглядом зміни роботи або роду занять.

Другим етапом зазначеного механізму є підготовка та переїзд суб'єкта-ухилянта до місця незаконного перетинання державного кордону, який може здійснюватися таким чином: а) у потаємному місці транспортного засобу родича або іншої особи; б) шляхом зміни зовнішнього вигляду, маскуючись, наприклад, під особу жіночої статі або

немічну людину похилого віку; в) завдяки заниженню віку ухилянта у підроблених або фіктивних ідентифікаційних документах; г) завдяки завищенню віку до непризовного у зазначених ідентифікаційних документах; д) укладанням фіктивного шлюбу із жінкою з інвалідністю з метою надбання статусу супроводжувачої особи; е) за фіктивним паспортом іноземця тощо.

Третім етапом механізму протиправного ухилення особи від призову є безпосередня спроба незаконного перетинання державного кордону України через офіційний пункт пропуску або поза ним. Саме на цьому етапі особа своїми неправомірними діями формує склад конкретного правопорушення і набуває статусу його суб'єкта.

З урахуванням вищезазначеного, превентивні заходи запобігання особовим складом Держприкордонслужби незаконному перетинанню державного кордону України особами з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації умовно пропонуємо поділити на ті, які нині активно застосовуються у практиці діяльності органів і підрозділів охорони державного кордону, і ті, які пропонують науковці та компетентні практичні фахівці прикордонного відомства та інших органів державної влади.

Так, згідно зі статистичними даними, викладеними в головних здобутках Держприкордонслужби у 2024 р. та інших джерелах, прикордонне відомство у 2024 р. застосовувало такі превентивні заходи запобігання незаконному перетинанню державного кордону України особами призовного віку:

- 1) посилення контролю державного кордону України у найбільш вразливих місцях шляхом створення груп системи охорони локальних ділянок;
- 2) проведення інженерно-технічного та фортифікаційного облаштування смуги безпеки вздовж державного кордону, де запроваджено спеціальний режим, що передбачає заборону вільного перебування, проживання, в'їзду тощо сторонніх осіб;
- 3) запровадження додаткових заходів фото- і відеофіксації, систем охорони локальних ділянок, бездротових камер та інших технічних засобів;
- 4) розгортання на ділянці Західного регіонального управління інтелектуальної системи відеоспостереження, що автоматично ідентифікує та класифікує відповідні об'єкти;

- 5) удосконалення системи «є-Черга» та інших контролюючих систем;
- 6) проведення заходів щодо спільного патрулювання західних ділянок державного кордону України;
- 7) здійснення контролю за дотриманням правового режиму воєнного стану, завдяки якому у 2024 р. виявлено 172 особи, що використовували для перетинання кордону підроблені (недійсні) документи, та встановлення понад 1 000 громадян, які підлягають призову;
- 8) посилення охорони державного кордону з державами — членами ЄС шляхом проведення спільних спеціальних прикордонних операцій на кшталт «Захід-Південь 2024», завдяки якій виявлено понад 18 000 громадян України призовного віку за порушення прикордонного законодавства, близько 5800 осіб – за порушення законодавства про мобілізацію тощо.

До превентивних заходів запобігання ухиленню від призову на військову службу під час мобілізації, які пропонують науковці та компетентні практичні фахівці Держприкордонслужби та інших правоохоронних органів¹, належать: удосконалення нормативно-правового регулювання відносин у сфері попередження незаконного перетинання державного кордону особами призовного віку; необхідність запровадження кримінальної відповідальності за незаконне перетинання державного кордону в умовах дії правового режиму воєнного стану; якісна інформаційна політика щодо необхідності виконання громадянського обов'язку з метою захисту Батьківщини; підвищення рівня мотивації до військової служби; розробка дієвих механізмів реалізації політики реадмісії для держав, які знаходяться у стані війни; опрацювання перспективної моделі охорони державного кордону (перебуває

¹ Kazik T. V. (2023). The European concept of readmission as a challenge for the modern world: normative and applied dimension. *Modern paradigm of public and private law amidst sustainable development*. Vol. 1. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-331-6-12>; Ганьба О. Б. (2020). Основні підходи щодо забезпечення прикордонної безпеки з урахуванням досвіду окремих європейських і світових держав. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 2. Т. 2. С. 27–31. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.2.44>; Khalymon S., Hryenko S., Zolka V. et al. (2021). Legal regulation of unmanned aerial vehicles application in the surveillance of the state border of Ukraine. *Amazonia Investiga*. Vol. 10, Issue 40. pp. 190–200. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.40.04.19>; Khalymon S., Chlevickaitė G., Kuryliuk Y. et al. (2025). War, martial law, and mobilisation: Exploring the characteristics of human smuggling at Ukraine's borders in 2022–2023. *European Journal of Criminology*. URL: <https://doi.org/10.1177/14773708251318476>, тощо.

на розгляді у Кабінеті Міністрів України та Офісі Президента України); започаткування роботи щодо розроблення нової Стратегії інтегрованого управління кордонами; інтенсифікація міжнародного прикордонного співробітництва із прикордонними та іншими структурами європейських держав на основі загальноприйнятих принципів інтегрованого управління кордонами; посилення інженерно-технічного та фортифікаційного облаштування державного кордону на загрозованих напрямках тощо.

Насамкінець, варто наголосити, що ефективна превенція ухилення від призову на військову службу під час мобілізації можлива лише завдяки одночасному нівелюванню деструктивних мотивів ухилення від зазначеного призову та популяризації і запровадження у суспільну свідомість і реальне життя мотивів заохочення громадян України до військової служби з метою захисту Батьківщини на основі власного історичного минулого та передового досвіду світових держав.

IV. ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене, можемо констатувати, що:

- результати оперативно-службової діяльності Держприкордонслужби за 2023 і 2024 рр. свідчать про зростаючу тенденцію ухилення громадян призовного віку від призову на військову службу під час мобілізації шляхом незаконного перетинання державного кордону України, а результати соціологічних опитувань вивчення суспільної думки щодо ухилення від призову на військову службу під час мобілізації ілюструють позитивне або нейтральне ставлення опитуваних до ухилантів;
- основними складовими елементами системи якісного запобігання незаконному перетинанню державного кордону України з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації є: виявлення, аналіз та нейтралізація мотивів, які спонукали суб'єкта правопорушення до його скоєння; визначення кола суб'єктів, які вчиняють зазначені правопорушення або сприяють їх вчиненню, а також виявлення та аналіз їх типових ознак, що формують кримінологічний портрет правопорушника; визначення превентивних заходів, які вже застосовуються Держприкордонслужбою, та нових ефективних заходів, викликаних

- потребами такої превенції в умовах воєнного стану та широко-масштабної агресії російської федерації;
- механізм ухилення суб'єкта від призову на військову службу під час мобілізації шляхом незаконного перетинання державного кордону України охоплює три етапи: перехід на нелегальне становище проживання; підготовка та переїзд суб'єкта-ухилянта до місця незаконного перетинання державного кордону України; спроба суб'єкта-ухилянта безпосередньо незаконно перетнути державний кордон України;
 - невиконання громадянського обов'язку із захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України створює загрозу національній безпеці України і вимагає формування та реалізації якісної превентивної діяльності як на загальнодержавному, так і на відомчому рівнях. Успішна оперативно-службова діяльність Держприкордонслужби щодо запобігання ухилення від призову на військову службу під час мобілізації шляхом незаконного перетинання державного кордону України залежить від чіткого визначення та нормативно-правового закріплення комплексу превентивних заходів, апробованих особовим складом органів і підрозділів охорони державного кордону, а також пропонування науковцями та компетентними практичними фахівцями Держприкордонслужби та інших правоохоронних органів.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Александрова А. Ю. (2018). Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / ДДУВС. Дніпро. 208 с.
2. Ведернікова І. (2024). Війна чи мир. Українці хочуть повернути кордони 1991 року, але чиїми руками? Результати соціологічного дослідження. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/vijna-chi-mir-ukrajintsi-khochut-povernuti-kordoni-1991-roku-ale-chijimi-rukami-rezultati-sotsiolohichnoho-doslidzhennja.html>
3. Ганьба О. Б., Дремлюга К. О. (2024). Запобігання ухиленню від призову на військову службу під час мобілізації у сфері прикордонної безпеки України. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 14 берез. 2024 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ. С. 246–247.
4. Ганьба О. Б. (2016). Зловживання правом: аналіз наукових поглядів та авторське трактування окремих проблем. *Visegrad journal on human rights*. № 1. С. 95–99.
5. Ганьба О. Б. (2017). Правомірна та протиправна поведінка суб'єктів охорони державного кордону України : монографія ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, Б. П. Ганьби. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ. 224 с.

6. Ганьба О. Б. (2018). Поняття, ознаки та особливості суб'єктів архаїчних правовідносин первісного родового суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. № 12. С. 253–257.
7. Ганьба О. Б. (2020). Основні підходи щодо забезпечення прикордонної безпеки з урахуванням досвіду окремих європейських і світових держав. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 2. С. 27–31. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.2.44>
8. Головні здобутки Державної прикордонної служби України у 2024 році : розпорядження Адміністрації Державної прикордонної служби України від 22.01.2025 № 726. *Окреме видання*.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон УРСР від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
10. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
11. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
12. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
13. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
14. Про загальну мобілізацію : Указ Президента України від 24.02.2022 № 69/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>
15. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
16. Про організацію застосування профілів ризиків : наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 26.12.2023 № 1144-АГ. *Окреме видання*.
17. Халимон С. І., Ковальчук Ю. В. (2024). Незаконна міграція осіб призовного віку через державний кордон України: аналіз громадської думки. *Law & Border*. № 2 (4). С. 203–225. URL: <https://doi.org/10.32453/913eg760>
18. Шемшученко Ю. С. (ред.) (2001). *Юридична енциклопедія* [в 6 т.]. Т. 3 : К–М. Київ : Укр. енцикл. 792 с.
19. Шаблистий В. В., Александрова А. Ю. (2019). Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією : монографія. Дніпро : Видавець Біла К. О. 136 с.
20. Щодо результатів оперативно-службової діяльності : розпорядження Адміністрації Державної прикордонної служби України від 19.02.2024 № 04.2/11007-24-Вих. *Окреме видання*.
21. Kazik T. V. (2023). The European concept of readmission as a challenge for the modern world: normative and applied dimension. *Modern paradigm of public and private law amidst sustainable development*. Vol. 1. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-331-6-12>
22. Khalymon S., Chlevickaitė G., Kuryliuk Y. et al. (2025). War, martial law, and mobilisation: Exploring the characteristics of human smuggling at Ukraine's borders in 2022–2023. *European Journal of Criminology*. URL: <https://doi.org/10.1177/14773708251318476>
23. Khalymon S., Hrynko S., Zolka V. et al. (2021). Legal regulation of unmanned aerial vehicles application in the surveillance of the state border of Ukraine. *Amazonia Investiga*. Vol. 10, Issue 40. pp. 190–200. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.40.04.19>

REFERENCES

1. Aleksandrova A. Yu. (2018). Kryminalna vidpovidalnist za ukhylennya vid pryzovu za mobilizatsiyeyu [Criminal liability for evasion of conscription for mobilization]: dissertation ... candidate of legal sciences: 12.00.08. Dnipro. 208 p. [in Ukrainian].
2. Code of Ukraine on Administrative Offenses : Law of the Ukrainian SSR No. 8073-X of December 7, 1984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> [in Ukrainian].
3. Constitution of Ukraine of June 28, 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> [in Ukrainian].
4. Criminal Code of Ukraine : Law of Ukraine No. 2341-III of April 5, 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].
5. Hanba O. B., Dremlyuga K. O. (2024). Zapobihannya ukhylennyu vid pryzovu na viyskovu sluzhbu pid chas mobilizatsiyi u sferi prykordonnoyi bezpeky Ukrayiny [Preventing evasion of military service during mobilization in the field of border security of Ukraine]. *Aktualni problemy pravookhoronnoyi diyalnosti v umovakh voyennoho stanu* [Current problems of law enforcement activities under martial law]: theses of II All-Ukrainian Scientific-Practical Conference (Khmelnyskyi, March 14, 2024). Khmelnyskyi: Publishing House of the National Border Guard Service of Ukraine. pp. 246–247. [in Ukrainian].
6. Hanba O. B. (2016). Zlovzhyvannya pravom: analiz naukovykh pohlyadiv ta avtorske traktuvannya okremykh problem [Abuse of law: analysis of scientific views and author's interpretation of individual problems]. *Visegrad journal on human rights*. No. 1. pp. 95–99. [in Ukrainian].
7. Hanba O. B. (2017). Pravomirna ta protypravna povedinka subyektiv okhorony derzhavnoho kordonu Ukrayiny [Lawful and unlawful behavior of subjects of state border protection of Ukraine]. Eds. S. D. Gusarev, B. P. Hanba. Khmelnyskyi: Publishing House of the National Border Guard Service of Ukraine. 224 p. [in Ukrainian].
8. Hanba O. B. (2018). Ponyattya, oznaky ta osoblyvosti subyektiv arkhayichnykh pravovidnosyn pervisnoho rodovoho suspilstva [Concept, characteristics and features of subjects of archaic legal relations of primitive tribal society]. *Entrepreneurship, economy and law*. No. 12. pp. 253–257. [in Ukrainian].
9. Hanba O. B. (2020). Osnovni pidkhody shchodo zabezpechennya prykordonnoyi bezpeky z urakhuvannyam dosvidu okremykh yevropeyskykh i svitovykh derzhav [Basic approaches to ensuring border security taking into account the experience of individual European and world states]. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*. Vol. 2. pp. 27–31. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.2.44> [in Ukrainian].
10. Khalymon S., Chlevickaitė G., Kuryliuk Y. et al. (2025). War, martial law, and mobilisation: Exploring the characteristics of human smuggling at Ukraine's borders in 2022–2023. *European Journal of Criminology*. URL: <https://doi.org/10.1177/14773708251318476>
11. Khalymon S., Hrynk S., Zolka V. et al. (2021). Legal regulation of unmanned aerial vehicles application in the surveillance of the state border of Ukraine. *Amazonia Investiga*. Vol. 10, Issue 40. pp. 190–200. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.40.04.19>
12. Khalimon S. I., Kovalchuk Y. V. (2024). Nezakonna mihratsiya osib pryzovnoho viku cherez derzhavnyy kordon Ukrayiny: analiz hromadskoyi dumky [Illegal migration of persons of draft age across the state border of Ukraine: analysis of public opinion]. *Law & Border*. Vol. 2 (4). pp. 203–225. URL: <https://doi.org/10.32453/913eg760> [in Ukrainian].
13. Main achievements of the State Border Service of Ukraine in 2024 : Order of the Administration of the State Border Service of Ukraine No. 726 of January 22, 2025. *Separate edition*. [in Ukrainian].

14. On general mobilization : Decree of the President of Ukraine No. 69/2022 of February 24, 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413> [in Ukrainian].
15. On military duty and military service : Law of Ukraine No. 2232-XII of March 25, 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> [in Ukrainian].
16. On mobilization training and mobilization : Law of Ukraine No. 3543-XI of October 21, 1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> [in Ukrainian].
17. On the introduction of martial law in Ukraine : Decree of the President of Ukraine No. 64/2022 of February 24, 2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].
18. On the organization of the application of risk profiles : Order of the Administration of the State Border Service of Ukraine No. 1144-AI of December 26, 2023. *Separate edition*. [in Ukrainian].
19. Regarding the results of operational and official activities : order of the Administration of the State Border Service of Ukraine No. 04.2/11007-24-Bux of February 19, 2024. *Separate edition*. [in Ukrainian].
20. Shemshuchenko Yu. S. (ed.) (2001). Yurydychna entsyklopediya [Legal Encyclopedia] [in 6 vols.]. Vol. 3 : K–M. Kyiv : Ukr. Encyclopaedia. 792 p. [in Ukrainian].
21. Shablysty V. V., Aleksandrova A. Yu. (2019). Kryminalna vidpovidalnist za ukhylennya vid pryzovu za mobilizatsiyeyu [Criminal liability for evading conscription for mobilization] : monograph. Dnipro : Publisher Bila K. O. 136 p. [in Ukrainian].
22. Kazik T. V. (2023). The European concept of readmission as a challenge for the modern world: normative and applied dimension. *Modern paradigm of public and private law amidst sustainable development*. Vol. 1. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-331-6-12> [in Ukrainian].
23. Vedernikova I. (2024). Viyna chy myr. Ukrayintsi khochut povernuty kordony 1991 roku, ale chyyimy rukamy? Rezultaty sotsiolohichnoho doslidzhennya [War or Peace. Ukrainians Want to Return the 1991 Borders, but by Whose Hands? Results of a Sociological Survey]. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/vijna-chi-mir-ukrajintsi-khochut-povernuti-kordoni-1991-roku-ale-chijimi-rukami-rezultati-sotsiolohichnoho-doslidzhennja.html> [in Ukrainian].

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО СТАНДАРТИВ ЄС У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: НОРМАТИВНА ЕВОЛЮЦІЯ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

ADAPTATION OF UKRAINIAN LEGISLATION TO EU STANDARDS IN COMBATING TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS: NORMATIVE EVOLUTION, CHALLENGES AND PROSPECTS

Петро Синявський¹

*Державна міграційна служба України
(вул. Володимирська, 9, м. Київ, Україна, 01001)*

Petro Syniavskyi

*State Migration Services of Ukraine
(9, Volodymyrska Str., Kyiv, Ukraine, 01001)*

Отримано: 16.05.2025. Затверджено: 07.06.2025

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено системний аналіз стану нормативно-правової та інституційної бази України у сфері протидії торгівлі людьми в контексті зобов'язань з імплементації асвіс Європейського Союзу. Дослідження охоплює порівняльний аналіз національного законодавства із положеннями директив 2011/36/ЄС, 2004/81/ЄС та 2011/93/ЄС, а також оцінює відповідність механізмів захисту жертв, міжвідомчої координації, адміністративних процедур та міжнародного співробітництва. Виокремлено ключові прогалини, зокрема щодо строків дозволу на перебування для іноземців-жертв, адміністративної відповідальності, санкцій до юридичних осіб. Сформульовано пропозиції щодо подальшої гармонізації законодавства та розбудови спроможностей у сфері виявлення, реагування та реінтеграції постраждалих осіб.

¹ PhD з міжнародного права; orcid 0000-0002-4413-2553; e-mail: petro.syniavskyi@gmail.com

Ключові слова: торгівля людьми; *acquis* ЄС; криміналізація; захист жертв; національний механізм перенаправлення; міграційна політика; євроінтеграція.

ABSTRACT

This article provides a comprehensive analysis of Ukraine's legal and institutional framework for combating trafficking in human beings in the context of EU *acquis* alignment. It presents a comparative assessment of national legislation against the provisions of Directives 2011/36/EU, 2004/81/EC and 2011/93/EU, examining the compliance of victim protection mechanisms, interagency coordination, administrative procedures and international cooperation. Key gaps are identified, including the duration of residence permits for foreign victims, administrative liability for prostitution, and the absence of corporate sanctions. The author proposes legislative and institutional reforms aimed at enhancing the national system of detection, response and reintegration of victims.

Key words: human trafficking; EU *acquis*; criminalisation; victim protection; national referral mechanism; migration policy; European integration.

I. ВСТУП

Адаптація законодавства України до стандартів Європейського Союзу (ЄС) у сфері протидії торгівлі людьми є одним із ключових напрямів імплементації євроінтеграційного курсу держави. В умовах повномасштабної війни, значного переміщення населення, зростання вразливості окремих соціальних груп, питання запобігання торгівлі людьми, належної ідентифікації жертв та забезпечення їх правового і соціального захисту набуває особливої актуальності. Поряд із цим, наближення законодавства України до *acquis* ЄС у цій сфері є необхідною передумовою для інтеграції у простір юстиції, свободи та безпеки¹, а торгівля людьми розглядається ЄС як одна з найбільш серйозних проблем сьогодення².

Проблематика протидії торгівлі людьми охоплює міждисциплінарний спектр — кримінальне право, адміністративно-процесуальні гарантії, міграційне регулювання, політику захисту прав людини. Особливої ваги набуває відповідність внутрішніх норм положенням Директиви 2011/36/ЄС³ Європейського Парламенту та Ради від

¹ Макаруха З. (2011). Правові засади діяльності Європейського Союзу у сфері забезпечення простору свободи, безпеки та юстиції : монографія. Львів : Астролябія. 543 с.

² Святун О. В. (2013). Діяльність Європейського Союзу щодо протидії сучасним формам рабства. *Європейське право*. № 1-2. С. 139–145.

³ Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing

5 квітня 2011 р. про запобігання торгівлі людьми, боротьбу з нею та захист жертв, а також Директиви 2004/81/ЄС¹ щодо дозволу на проживання для громадян третіх країн, які є жертвами торгівлі людьми та співпрацюють із владою.

Впродовж останнього часу в правовій науковій думці позначилася традиція дослідження окремих аспектів адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Тою чи іншою мірою зазначена проблема була предметом наукового пошуку представників різних галузевих права. Серед них важливим є дослідження С. Бобровник, М. Буроменський, О. Задорожний, Т. Коломоець, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, С. Павлюк та ін. Водночас аналіз їх наукового доробку свідчить про певну невизначеність низки аспектів нормативно-правової та інституційної бази у сфері протидії торгівлі людьми в контексті зобов'язань з імплементації *acquis* ЄС на тлі динамічних євроінтеграційних процесів і викликів.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Метою цієї статті є:

- системний аналіз чинного українського законодавства та політики у сфері протидії торгівлі людьми;
- оцінка рівня їх узгодженості з правом ЄС;
- виявлення нормативних та інституційних прогалин;
- формулювання рекомендацій щодо подальшого вдосконалення національного механізму.

Методологічну базу дослідження становлять міждисциплінарні підходи, зокрема: порівняльно-правовий аналіз, функціонально-інституційний аналіз, елементи правової герменевтики та практикоорієнтована оцінка ефективності впровадження політики. У дослідженні враховано офіційні джерела ЄС, українські нормативні акти, міжнародні конвенції, практику взаємодії органів державної влади, звіти міжнародних організацій та національні доповіді.

Council Framework Decision 2002/629/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/36/oj/eng>

¹ Council Directive 2004/81/EC of 29 April 2004 on the residence permit issued to third-country nationals who are victims of trafficking in human beings or who have been the subject of an action to facilitate illegal immigration, who cooperate with the competent authorities. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/81/oj/eng>

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

ЄС послідовно формує розгалужену правову архітектуру у сфері протидії торгівлі людьми, що ґрунтується на принципах поваги до гідності особи, захисту прав людини, гуманітарного підходу до жертв, а також ефективного кримінального переслідування винних осіб. Характерною особливістю саме політики ЄС щодо протидії торгівлі людьми є те, що головна увага цього інтеграційного об'єднання зосереджена насамперед на забезпеченні дотримання прав людини жертв цього явища, створення умов їх реінтеграції та соціалізації, а це, у свою чергу сприятиме покращенню притягнення до відповідальності винних осіб. Такий підхід має слугувати зразком для правотворчої діяльності в галузі боротьби із сучасними формами рабства в Україні¹.

Нормативною основою цієї архітектури є низка обов'язкових для імплементації документів, центральне місце серед яких посідає Директива 2011/36/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 5 квітня 2011 р. «Про попередження та боротьбу з торгівлею людьми та захист жертв». Як справедливо зауважує Д. Дейнеко, Україна має імплементувати Рекомендації Ради Європи щодо заходів по боротьбі з торгівлею людьми, а також врахувати заходи Директиви 2011/36/ЄС, яка визначає ефективні методи протидії цьому протиправного діяння. Це включає створення національної бази даних для відстеження випадків торгівлі людьми та координацію зусиль між правоохоронними органами та міжнародними партнерами².

Зазначена Директива, яка замінила Рамкове рішення Ради 2002/629/ПВВ. Вона закріплює мінімальні стандарти щодо визначення кримінальних порушень та санкцій у сфері боротьби з торгівлею людьми, запроваджує превентивні заходи щодо зазначеної групи злочинів, а також заходи щодо захисту жертв торгівлі людьми³, ідентифікації, допомоги й підтримки постраждалих. У статті 2 Директиви міститься широке тлумачення поняття експлуатації, яка, принаймні, охоплює:

¹ Святун О. В. (2013). Діяльність Європейського Союзу щодо протидії сучасним формам рабства. *Європейське право*. № 1-2. С. 139–145.

² Дейнеко Д. (2024). Протидія торгівлі людьми в Україні: юридичний аналіз та міжнародне співробітництво. *Migration & Law*. Vol. 4 (issue 5). pp. 43–60. URL: <http://doi.org/10.32752/2786-5185-2024-4-5-43-60>

³ Муравйов В. І. (ред.) (2015). *Європейське право: право Європейського союзу* : підручник [у 3 кн.]. Кн. третя : Право зовнішніх зносин Європейського союзу. Київ : Ін Юре. 408 с.

експлуатацію проституції інших осіб чи інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, жебрацтво, рабство або звичаї, подібні до рабства, втягнення у злочинну діяльність та вилучення органів.

Крім криміналізації діяння, Директива передбачає комплекс процесуальних гарантій і соціальних прав для постраждалих осіб, зокрема:

- доступ до інформації зрозумілою мовою;
- забезпечення безкоштовного перекладу;
- право на захист, медичну та психологічну допомогу, соціальні послуги;
- особливий режим захисту для дітей, осіб з інвалідністю та інших вразливих категорій;
- право на юридичну допомогу та відшкодування шкоди.

У контексті міграційної політики, важливою є Директива 2004/81/ЄС, що регулює порядок надання дозволу на тимчасове проживання громадянам третіх країн, які стали жертвами торгівлі людьми або сприяння незаконній імміграції, за умови їх співпраці з компетентними органами. Вона передбачає можливість видання тимчасових посвідок на проживання громадянам країн, що не входять до ЄС, які стали жертвами торгівлі людьми або об'єктом нерегулярної міграції. Означеним особам надається період на роздуми про прийняття виваженого рішення про співпрацю зі слідчими органами, а компетентні органи повинні оцінити наскільки присутність потерпілої особи може допомогти розслідуванню; жертва продемонструвала явний намір співпрацювати; жертва припинила усі контакти з підозрюваними у вчиненні цих правопорушень. У разі виконання означених умов жертві видається тимчасовий відновлювальний дозвіл на проживання, який надає їй доступ до ринку праці, професійного навчання та освіти на умовах, визначених національним законодавством. Крім того, документ містить низку гарантій для жертв¹. Саме тому Директива вважається ключовою у запровадженні міждисциплінарного гуманітарно-процесуального підходу, де імміграційна політика взаємодіє з кримінальним переслідуванням та захистом прав жертв.

¹ Сироїд Т. Л. (2022). Організаційно-правовий механізм протидії злочину торгівлі людьми Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 4(3). С. 42–47. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.8>

Окремої уваги заслуговує також Директива 2011/93/ЄС, що встановлює правові стандарти боротьби з сексуальною експлуатацією дітей, у тому числі в цифровому середовищі¹. Вона мінімальні правила щодо визначення кримінальних злочинів та санкцій у сфері сексуального насильства і сексуальної експлуатації дітей, дитячої порнографії та домагання дітей у сексуальних цілях², а також визначає обов'язки держав у сфері профілактики, кримінального переслідування винних, захисту постраждалих дітей і їхньої реінтеграції.

Загалом, зазначені Директиви формують комплексне бачення боротьби з торгівлею людьми, де покарання винних не є самоціллю, а підпорядковується вищому принципу — відновленню прав, гідності та соціального становища постраждалих осіб. ЄС вимагає від держав не лише правової уніфікації, а й створення функціональної системи реагування, що охоплює попередження, виявлення, переслідування, захист і ресоціалізацію.

Україна ще з моменту набуття статусу держави-кандидата на вступ до ЄС задекларувала готовність до гармонізації національного законодавства з *acquis* ЄС, у тому числі в чутливій сфері протидії торгівлі людьми. Відповідні зобов'язання закріплені як у Річних національних програмах співробітництва Україна — ЄС, так і в положеннях Угоди про асоціацію³. Станом на сьогодні, чинна нормативно-правова база України демонструє значний прогрес у формальному наближенні до європейських стандартів, однак зберігаються суттєві структурні та змістовні розбіжності, які ускладнюють повноцінну імплементацію Директив ЄС.

На рівні кримінального права, поняття торгівлі людьми інкорпоровано до статті 149 Кримінального кодексу України⁴. Законодавче

¹ Directive 2011/93/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/93/oj/eng>

² Сироїд Т. Л. (2024). Політика європейського союзу у сфері захисту прав жертв злочинів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 3. С. 605–614. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.103>

³ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

⁴ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

визначення, передбачене приміткою до цієї статті, є широким і в більшості параметрів відповідає формулюванням Протоколу до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності¹ (Палермського протоколу) та положенням Директиви 2011/36/ЄС. Зокрема, перелік форм експлуатації охоплює сексуальне насильство, рабство, підневільну працю, примусове жебрацтво, втягнення у злочинну діяльність, вилучення органів, усиновлення з метою наживи, тощо.

Утім, наявні нормативні розбіжності із європейським підходом. Однією з ключових прогалин є відсутність у законодавстві прямого положення, що згода жертви на експлуатацію не має правового значення, якщо вона була надана під впливом хоча б одного з визначених способів впливу. Така редакція прямо передбачена у пункті 4 статті 2 Директиви 2011/36/ЄС. В Україні ця презумпція відображена лише частково в судовій практиці, проте не має загальнообов'язкового нормативного закріплення.

Крім того, у сфері адміністративного права залишається чинною стаття 181¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення², що передбачає відповідальність за заняття проституцією. Це положення не виключає можливості притягнення до відповідальності жертв сексуальної експлуатації, що суперечить статті 8 Директиви 2011/36/ЄС, яка закликає держави утриматися від покарання жертв за протиправні дії, вчинені під примусом.

Також слід відзначити часткову невідповідність Директиві 2004/81/ЄС у частині дозволу на тимчасове перебування жертв торгівлі людьми. Закон України «Про протидію торгівлі людьми»³ (ст. ст. 14–16) передбачає надання іноземцям та особам без громадянства права на тимчасове перебування строком до трьох місяців з можливістю продовження. Проте це суперечить вимозі зазначеної Директиви про надання дозволу на строк щонайменше шість місяців. Також українське законодавство не містить достатніх процедурних гарантій для забезпечення

¹ Протокол про запобігання та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, та покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : резолюція Генеральної Асамблеї від 15.11.2000 № 55/25. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text

² Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон УРСР від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

³ Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>

правового статусу жертви у кримінальному провадженні як умовної основи для надання такого дозволу.

У сфері відповідальності юридичних осіб законодавство України (зокрема, ст. 96³ Кримінального кодексу України) передбачає обмежений перелік заходів, які можуть застосовуватись до суб'єктів господарювання, причетних до торгівлі людьми. Водночас положення статті 6 Директиви 2011/36/ЄС вимагають розширеного переліку санкцій, зокрема:

- виключення з участі у публічних закупівлях;
- тимчасова чи постійна заборона на здійснення господарської діяльності;
- закриття установ, у приміщеннях яких здійснювалася експлуатація.

Нарешті, механізми конфіскації майна, доходів та інструментів, пов'язаних із вчиненням кримінального правопорушення, також не повною мірою відповідають статті 7 Директиви. Хоча Кримінальний кодекс України передбачає можливість конфіскації (ст. 59), практика її застосування обмежується майном безпосередньо засудженого і не завжди охоплює доходи чи інструменти, що знаходяться у третіх осіб.

Таким чином, аналіз чинного законодавства свідчить про часткову імплементацію *acquis* ЄС, що створює нормативну основу для дій державних органів, але не забезпечує належного рівня захисту жертв та повноти переслідування винних. Усунення цих прогалин вимагає як змін до законодавства щодо кримінальної та адміністративної відповідальності, так і вдосконалення підзаконного регулювання, з урахуванням прецедентної практики ЄСПЛ та рекомендацій Європейської Комісії.

Формування ефективної інституційної архітектури у сфері протидії торгівлі людьми є ключовим завданням державної політики, яке безпосередньо корелює із зобов'язаннями України в рамках імплементації стандартів ЄС. Відповідно до національного законодавства та положень Угоди про асоціацію, держава має забезпечити не лише криміналізацію діянь, пов'язаних із торгівлею людьми, але й створити цілісну систему виявлення, захисту, перенаправлення та реінтеграції жертв, а також міжвідомчого реагування на національному і місцевому рівнях.

Центральним суб'єктом формування державної політики у цій сфері є Міністерство соціальної політики України, яке згідно з Указом Президента України від 05 серпня 2020 р. № 306/2020¹ виконує функції національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми. До його повноважень належить організація та координація заходів, спрямованих на попередження торгівлі людьми, ідентифікацію та захист жертв, взаємодію з міжнародними партнерами. У 2023 р. розроблено нову Державну цільову соціальну програму протидії торгівлі людьми до 2025 р.², що відповідає принципам стратегічного планування ЄС у цій сфері.

Виконавчим органом, який безпосередньо реалізує політику у соціальній сфері, є Національна соціальна сервісна служба України. До її функцій належать:

- прийняття рішень про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми;
- ведення обліку таких осіб;
- координація діяльності місцевих структур, зокрема центрів соціальних служб та притулків;
- здійснення моніторингу якості надання допомоги;
- участь у розробленні звітності до міжнародних інституцій (зокрема ОБСЄ, ГРЕТА, ЄК).

У системі правоохоронних органів, спеціалізовані функції покладено на Департамент міграційної поліції Національної поліції України, який здійснює:

- виявлення злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми;
- оперативно-розшукову діяльність;
- участь у спільних міжнародних операціях (зокрема, в рамках ЕМПАСТ³, Frontex, Інтерполу);
- підтримку кримінальних проваджень, у тому числі із залученням представників прокуратури.

¹ Про національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми : Указ Президента України від 05.08.2020 № 306/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3062020-34577>

² Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів від 02.06.2023 № 496-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2023-p#Text>

³ EMPACT fighting crime together. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/law-enforcement-cooperation/empact-fighting-crime-together_en

Організацію досудового розслідування забезпечують слідчі підрозділи Національної поліції України та Державного бюро розслідувань, під процесуальним керівництвом Офісу Генерального прокурора, де створено спеціалізований відділ з координації розслідувань у справах, пов'язаних із торгівлею людьми. На рівні регіонів функціонують міжвідомчі робочі групи, до яких входять представники прокуратури, Нацполіції, Державної міграційної служби України, органів соціального захисту, юстиції та громадських організацій.

Державна міграційна служба України, згідно із Законом «Про протидію торгівлі людьми», відіграє важливу роль у:

- документуванні постраждалих осіб (іноземців та осіб без громадянства);
- реєстрації місця перебування;
- видачі дозволів на імміграцію;
- здійсненні процедур реадмісії та видворення в разі порушення міграційного режиму;
- участі у міжвідомчому перенаправленні жертв.

Національний механізм перенаправлення жертв торгівлі людьми функціонує відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 р. № 783¹. Ця структура базується на принципах міжвідомчої взаємодії, міжгалузевого супроводу, врахування вразливого становища постраждалих осіб та дотримання конфіденційності. Участь у механізмі беруть:

- органи соціального захисту;
- поліція;
- служби у справах дітей;
- представники системи безоплатної правничої допомоги;
- заклади охорони здоров'я;
- громадські та міжнародні організації.

Разом з тим, актуальні виклики вимагають модернізації інституційної моделі: її діджиталізації, стандартизації процедур і розбудови спроможностей на місцях. Окремої уваги потребує забезпечення сталого фінансування програм соціального супроводу жертв, підвищення

¹ Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми : постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2012 № 783. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2012-п#Text>

кваліфікації фахівців та посилення міжрегіонального моніторингу ефективності реалізації політики.

Таким чином, інституційна модель України у сфері протидії торгівлі людьми наближається до європейських стандартів, проте потребує подальшого зміцнення інституційної спроможності, інтеграції цифрових інструментів управління та забезпечення гарантованого доступу жертв до допомоги, з урахуванням принципу «права-людиноцентричності» у публічному управлінні.

Інтернаціоналізація протидії торгівлі людьми є визначальним трендом сучасної політики безпеки ЄС, що відображається в системній інтеграції третіх держав до міжінституційних форматів співпраці, обміну даними, спільних оперативних заходів та аналітичного моніторингу. У цьому контексті Україна стала повноцінним учасником ключових ініціатив ЄС, зокрема в межах Європейської багатопрофільної платформи проти кримінальних загроз (EMPACT), а також у співпраці з FRONTEX, Європолем, Інтерполом та CEPOL.

Участь України в EMPACT (*European Multidisciplinary Platform Against Criminal Threats*) розпочалася з 2022 р., в умовах масштабної гуманітарної кризи, спричиненої збройною агресією російської федерації. З огляду на зростання масштабів переміщення цивільного населення, особливо жінок, дітей та осіб похилого віку, ризики потрапляння громадян України до ситуацій експлуатації зросли експоненційно. Саме тому співпраця в межах EMPACT за пріоритетами ТНВ (*Trafficking in Human Beings*) та Migrant Smuggling стала не лише бажаною, а необхідною складовою політики безпеки.

Протягом 2022–2024 рр. підрозділи Національної поліції України, Державної прикордонної служби, Департаменту міграційної поліції взяли участь у низці спільних оперативних заходів (Joint Action Days) в межах оперативного плану EMPACT:

- *JAD Global Chain* — операція з виявлення та знешкодження транснаціональних мереж, причетних до сексуальної експлуатації, трудової експлуатації та примусової злочинної діяльності;
- *JAD Labour Exploitation* — превентивні рейди на об'єктах аграрного сектору з метою виявлення трудової експлуатації громадян України;
- *JAD Children THB* — заходи, спрямовані на виявлення випадків торгівлі неповнолітніми;

У 2023–2024 рр. Україна була не лише виконавцем завдань, але й ініціатором нових пунктів Оперативного плану EMPACT. Так, за пропозицією Нацполіції, до пункту 8.5 було включено активність із моніторингу та документування фактів незаконного переміщення українських дітей до російської федерації, що стало прецедентом визнання Україною не лише як об'єкта захисту, а й активного суб'єкта розслідувань.

Участь України також включає:

- експертні зустрічі у штаб-квартирі FRONTEX (м. Варшава);
- аналітичні сесії Європолу (зокрема участь у пленарних засіданнях EMPACT THW, м. Тірана, м. Рига);
- спільну діяльність із European Migrant Smuggling Centre (EMSC);
- щорічні поліцейські операції VIDTF в Європолі з ідентифікації жертв сексуального насильства в Інтернеті;
- спільну координацію в рамках групи UATF, створеної у 2022 р. на базі Європолу спеціально для підтримки протидії торгівлі людьми стосовно громадян України.

Українська сторона також бере участь у заходах, організованих CEPOL — Агентством ЄС з підготовки правоохоронних кадрів. Це дозволяє підвищити рівень обізнаності національних фахівців про європейські стандарти виявлення, опитування, перенаправлення жертв, а також стандарти слідства щодо організованих груп.

Наразі можна стверджувати, що Україна де-факто виконує низку функцій, притаманних державам-членам ЄС, у частині реалізації аналітичних, слідчих та запобіжних інструментів протидії торгівлі людьми, а також активно експортує кращі практики співпраці з громадянським суспільством у сфері супроводу жертв.

Водночас, подальша інституціоналізація співпраці передбачає:

- закріплення статусу постійного спостерігача у тематичних підгрупах EMPACT;
- розширення участі у спільних операціях на рівні регіональних правоохоронних структур;
- підключення до захищених каналів інформаційного обміну (SIENA) з повним функціоналом;
- розширення практики паралельних фінансових розслідувань і повернення активів злочинного походження.

Таким чином, участь України в системі безпеки ЄС у сфері протидії торгівлі людьми є стратегічним інструментом захисту власних гро-

мадян за кордоном, імплементації *acquis* та побудови спільного простору права і свободи з ЄС.

IV. ВИСНОВКИ

Національна правова й інституційна система України у сфері протидії торгівлі людьми демонструє відчутний прогрес у формальному наближенні до правових стандартів ЄС, однак її фактична ефективність і повнота імплементації залишаються неповними. Сформована нормативна база охоплює ключові компоненти боротьби з торгівлею людьми: криміналізацію діяння, соціальний супровід постраждалих осіб, створення міжвідомчого механізму перенаправлення, запровадження статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, тощо. Водночас, порівняльно-правовий аналіз чинного законодавства України і положень директив ЄС дає змогу виявити напрями, що потребують подальшого вдосконалення.

До першочергових законодавчих пріоритетів слід віднести:

- 1) закріплення у Кримінальному кодексі України норми про юридичну неправомірність згоди особи на експлуатацію, якщо така згода була отримана з використанням будь-якого зі способів, передбачених у Директиві 2011/36/ЄС (обман, шантаж, уразливість тощо);
- 2) удосконалення положень статті 181¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо непритягнення жертв сексуальної експлуатації до відповідальності за проституцію — для відповідності статті 8 Директиви 2011/36/ЄС;
- 3) гармонізація строків і підстав для надання дозволу на проживання іноземцям — жертвам торгівлі людьми, відповідно до Директиви 2004/81/ЄС (зокрема, строк не менше 6 місяців, доступ до ринку праці, захист під час кримінального процесу);
- 4) розширення переліку санкцій до юридичних осіб, причетних до вчинення злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми — у тому числі шляхом внесення змін до Кримінального, Цивільного, Господарського кодексів і Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності»;
- 5) удосконалення процедур конфіскації майна, що використовувалося або набуто внаслідок торгівлі людьми, з урахуванням положень статті 7 Директиви 2011/36/ЄС.

В інституційному вимірі варто:

- запровадити функціональні стандарти оцінки ефективності національного механізму перенаправлення жертв торгівлі людьми;
- забезпечити стійке бюджетне фінансування програм підтримки жертв, включаючи довготривалу реінтеграцію, психологічну реабілітацію, житлові гарантії;
- продовжити розвиток електронних реєстрів і міжвідомчих баз даних з урахуванням вимог конфіденційності, персоналізації доступу та прозорості контролю;
- інституціоналізувати роль Уповноваженого з прав людини у моніторингу політики у сфері боротьби з торгівлею людьми;
- посилити місцеву спроможність органів влади у частині виявлення, документування та супроводу жертв.

У площині міжнародної співпраці необхідно:

- розширити участь України в оперативних структурах ЕМПАСТ, зокрема шляхом створення національних осередків на рівні обласних управлінь поліції;
- посилити аналітичну інтеграцію до мережі Європолу, FRONTEX та EMSC із залученням українських фахівців до постійного циклу обміну аналітичними продуктами;
- забезпечити стале навчання персоналу на базі CEPOL та суміжних структур ЄС із фокусом на захист дітей, вразливих груп та цифрову експлуатацію;
- підтримувати механізм UATF у структурі Європолу як формат довгострокової координації протидії торгівлі людьми щодо громадян України.

Таким чином, повна імплементація acquis ЄС у сфері протидії торгівлі людьми вимагає не лише нормативного оновлення, але й трансформації підходу до захисту жертв, інтеграції міжвідомчих процесів, зміцнення міждержавного партнерства та сталого фінансування. Успішне завершення цього процесу сприятиме утвердженню в Україні високих стандартів захисту прав людини та зміцненню правової держави в умовах європейської інтеграції.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Дейнеко Д. (2024). Протидія торгівлі людьми в Україні: юридичний аналіз та міжнародне співробітництво. *Migration & Law*. Vol. 4 (issue 5). pp. 43–60. URL: <http://doi.org/10.32752/2786-5185-2024-4-5-43-60>
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон УРСР від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Макаруха З. (2011). Правові засади діяльності Європейського Союзу у сфері забезпечення простору свободи, безпеки та юстиції : монографія. Львів : Астролябія. 543 с.
5. Муравйов В. І. (ред.) (2015). Європейське право: право Європейського союзу : підручник [у 3 кн.]. Кн. третя : Право зовнішніх зносин Європейського союзу. Київ : Ін Юре. 408 с.
6. Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів від 02.06.2023 № 496-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2023-p#Text>
7. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми : постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2012 № 783. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2012-p#Text>
8. Про національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми : Указ Президента України від 05.08.2020 № 306/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3062020-34577>
9. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>
10. Протокол про запобігання та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, та покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : резолюція Генеральної Асамблеї від 15.11.2000 № 55/25. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text
11. Сироїд Т. Л. (2022). Організаційно-правовий механізм протидії злочину торгівлі людьми Європейського Союзу. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 4(3). С. 42–47. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.8>
12. Сироїд Т. Л. (2024). Політика європейського союзу у сфері захисту прав жертв злочинів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 3. С. 605–614. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.103>
13. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
14. Council Directive 2004/81/EC of 29 April 2004 on the residence permit issued to third-country nationals who are victims of trafficking in human beings or who have been the subject of an action to facilitate illegal immigration, who cooperate with the competent authorities. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/81/oj/eng>
15. Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/36/oj/eng>
16. Directive 2011/93/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/93/oj/eng>

17. EMPACT fighting crime together. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/law-enforcement-cooperation/empact-fighting-crime-together_en

REFERENCES

1. Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text [in Ukrainian].
2. Code of Ukraine on Administrative Offenses : Law of the Ukrainian SSR No. 8073-X of December 7, 1984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> [in Ukrainian].
3. Council Directive 2004/81/EC of 29 April 2004 on the residence permit issued to third-country nationals who are victims of trafficking in human beings or who have been the subject of an action to facilitate illegal immigration, who cooperate with the competent authorities. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/81/oj/eng>
4. Criminal Code of Ukraine : Law of Ukraine No. 2341-III of April 5, 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].
5. Deyneko D. (2024). Protydiya torhivli lyudmy v Ukrayini: yurydychnyy analiz ta mizhnarodne spivrobitnytstvo [Combating Human Trafficking in Ukraine: Legal Analysis and International Cooperation]. *Migration & Law*. Vol. 4 (issue 5). pp. 43–60. URL: <http://doi.org/10.32752/2786-5185-2024-4-5-43-60> [in Ukrainian].
6. Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/36/oj/eng>
7. Directive 2011/93/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/93/oj/eng>
8. EMPACT fighting crime together. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/law-enforcement-cooperation/empact-fighting-crime-together_en
9. Makarukha Z. (2011). Pravovi zasady diyalnosti Yevropeyskoho Soyuzu u sferi zabezpechennya prostoru svobody, bezpeky ta yustytysi [Legal principles of the European Union's activities in the sphere of ensuring the space of freedom, security and justice]: monograph. Lviv: Astrolabia. 543 p. [in Ukrainian].
10. Muravyov V. I. (ed.) (2015). European law: law of the European Union: textbook [in 3 books]. Book three: Law of external relations of the European Union. Kyiv: In Yure. 408 p. [in Ukrainian].
11. On approval of the Procedure for interaction between entities implementing measures to combat human trafficking : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 783. of August 22, 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2012-n#Text> [in Ukrainian].
12. On the approval of the State targeted social program for combating human trafficking for the period until 2025 : Order of Cabinet of Ministers of Ukraine No. 496 of June 2, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2023-p#Text> [in Ukrainian].
13. On the National Coordinator for Combating Human Trafficking : Decree of the President of Ukraine No. 306/2020 of August 5, 2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3062020-34577> [in Ukrainian].
14. On combating human trafficking : Law of Ukraine No. 3739-VI of September 20, 2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text> [in Ukrainian].

15. Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime : General Assembly resolution No. 55/25 of November 15, 2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text [in Ukrainian].
16. Syroid T. L. (2022). Orhanizatsiyno-pravovyy mekhanizm protydyi zlochynu torhivli lyudmy Yevropeyskoho Soyuzu [Organizational and legal mechanism for combating the crime of human trafficking in the European Union]. *South Ukrainian Legal Journal*. No. 4(3). pp. 42–47. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.8> [in Ukrainian].
17. Syroid T. L. (2024). Polityka yevropeyskoho soyuzu u sferi zakhystu prav zhertv zlochyniv [The European Union policy in the field of protection of the rights of victims of crimes]. *Analytical and comparative law*. No. 3. pp. 605–614. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.103> [in Ukrainian].

ГАРМОНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРОТОКОЛОМ ООН ПРО ВОГНЕПАЛЬНУ ЗБРОЮ І КОНВЕНЦІЄЮ ООН ПРОТИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

HARMONISATION OF CRIMINAL PROVISIONS OF UKRAINIAN LEGISLATION WITH UN FIREARMS PROTOCOL AND UN CONVENTION AGAINST TRANSNATIONAL ORGANIZED CRIME

***Інна Рощина¹, **Ольга Кришевич²**

**Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (вул. Юрія Іллєнка, 81, м. Київ, 04119)*

***Національна академія внутрішніх справ (пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035)*

***Inna Roschyna, **Olha Kryshevych**

**Vadym Hetman Kyiv National University of Economics (81, Yuriya Illenka Str., Kyiv, Ukraine, 04119)*

***National Academy of Internal Affairs (1, Solomjanska Sq., Kyiv, Ukraine, 03035)*

Отримано: 28.04.2025. Затверджено: 10.06.2025

АНОТАЦІЯ

Україна — держава, в якій не існує закону для регламентації виготовлення, придбання вогнепальної зброї та володіння нею; також немає центрального державного реєстру вогнепальної зброї, яка знаходиться на руках в цивільного населення. Це ускладнює навіть розмежування законного і незаконного обігу вогнепальної зброї і заважає ре-

¹ кандидат юридичних наук, доцент; orcid 0000-0002-3765-2091; e-mail: iar1967@ukr.net

² кандидат юридичних наук, професор; orcid 0000-0001-6136-8106; e-mail: olga_772008@ukr.net

алізовувати заходи з контролю та блокування незаконних потоків зброї. Усі питання, пов'язані з обігом цивільної зброї, вирішуються законами України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» та «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» щодо вдосконалення порядку отримання, декларування та поводження з вогнепальною зброєю» виключно підзаконними нормативними актами МВС та інших міністерств і відомств. Наразі спеціального закону, який регламентував би обіг зброї в Україні, немає. В умовах відсутності належного законодавчого врегулювання правоохоронні органи виконують ключову функцію у сфері протидії незаконному обігу зброї, здійснюючи виявлення, документування та розслідування відповідних кримінальних правопорушень, а також організовуючи превентивні заходи з метою запобігання їх вчиненню. Їх діяльність спрямована на виявлення джерел незаконного надходження зброї, перекриття каналів її збуту, вилучення зразків, які незаконно зберігаються, та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Ефективність цієї роботи значною мірою залежить від наявності єдиного правового підґрунтя, яке б забезпечувало узгодженість дій усіх органів, залучених до процесу контролю за обігом зброї. Аналіз відповідності правових визначень, наведених у міжнародних документах, тим, що містяться у національному законодавстві України, свідчить про необхідність їх системного узгодження з положеннями Протоколу ООН про вогнепальну зброю. Це стосується й термінології, яка використовується у проектах законів України. На сьогодні в Україні відсутня національна стратегія контролю та скорочення стрілецької і легкої зброї, а також боєприпасів, так само як і відповідний координаційний орган. Чинне законодавство не визначає чіткого переліку даних про вогнепальну зброю, її складові частини, компоненти та боєприпаси, які підлягають обліку, і не містить вимоги щодо включення до записів порядкового номера найважливішого компонента на рамі або приймачі кожного зразка вогнепальної зброї.

Ключові слова: незаконний обіг; вогнепальна зброя; контрабанда; викрадення; привласнення; національне законодавство; міжнародне законодавство; організована злочинність; державний кордон; правоохоронні органи.

ABSTRACT

Ukraine is a state in which there is no law regulating the manufacture, acquisition and possession of firearms; there is also no central state register of firearms held by the civilian population. This makes it difficult to even distinguish between legal and illegal circulation of firearms and hinders the implementation of measures to control and block illegal arms flows. All issues related to the circulation of civilian weapons are resolved by the Law of Ukraine "On Ensuring the Participation of Civilians in the Defense of Ukraine", the Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On Ensuring the Participation of Civilians in the Defense of Ukraine" regarding the improvement of the procedure for obtaining, declaring and handling firearms" exclusively by subordinate regulatory acts of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and other ministries and departments. Currently, there is no special law that would regulate the circulation of weapons in Ukraine. In the absence of proper legislative regulation, law enforcement agencies perform a key function in combating the illicit trafficking of weapons, identifying, documenting and investigating relevant criminal offenses, as well as organizing preventive measures to prevent their commission. The analysis of the compliance of the legal definitions given in international documents with those contained in the national legislation of Ukraine indicates the need for their systematic harmonization with the provisions of the UN Protocol on Firearms. This also applies to the terminology used in the draft laws of Ukraine. Currently, Ukraine does not have a national strategy for the control and reduction of small

arms and light weapons, as well as ammunition, as well as an appropriate coordinating body. The current legislation does not define a clear list of data on firearms, their components, parts and ammunition that are subject to accounting, and does not contain a requirement to include in the records the serial number of the most important component on the frame or receiver of each firearm.

Key words: illegal trafficking; firearms; smuggling; theft; misappropriation; national legislation; international legislation; organised crime; state border; law enforcement agencies.

I. ВСТУП

Сьогодні проблема незаконного обігу зброї та її контрабанди набула особливої актуальності в Україні, зокрема в умовах збройної агресії, коли кількість зброї, що перебуває поза контролем держави, істотно зросла. Цей феномен становить один із найнебезпечніших викликів для держави, оскільки прямо впливає на криміногенну ситуацію.

Передусім, незаконний обіг зброї та її контрабанди створює сприятливе середовище для функціонування організованих злочинних угруповань, які використовують вогнепальну зброю не лише для самозахисту, а й для реалізації насильницьких злочинів, рекету, торгівлі людьми, наркотрафіку тощо. Доступність зброї дозволяє таким структурам діяти більш зухвало і безкарно, особливо в регіонах, де контроль з боку правоохоронних органів ослаблений.

По-друге, терористичні організації та радикальні угруповання також користуються каналами нелегального постачання зброї для реалізації своїх деструктивних цілей. У руках екстремістів зброя перетворюється на інструмент масового залякування населення, дестабілізації політичної ситуації та підриву авторитету державних інституцій.

По-третє, незаконний обіг зброї є загрозою громадській безпеці, оскільки сприяє зростанню кількості побутових злочинів із використанням зброї, випадків насильства на ґрунті конфліктів, зведення рахунків і випадкових смертей через необережне поводження зі зброєю. Особливо небезпечно, коли зброя потрапляє до рук неповнолітніх, осіб у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, осіб із психічними розладами.

Крім того, проблема ускладнюється недостатністю ефективного державного контролю за обігом зброї, зокрема в зонах активних бойових дій або на деокупованих територіях. Після завершення бойо-

вих зіткнень зброя часто залишається в обігу серед цивільного населення, що створює додаткові ризики для відновлення правопорядку.

За даними МВС «на руках» у громадян України перебуває близько 910 тисяч одиниць легальної вогнепальної зброї, а кількість нелегальної оцінюють у 5 млн одиниць. І це дані до початку російської збройної агресії. Зараз до нелегальної зброї, яка напевно збільшилася в рази, додаються вибухові речовини і пристрої, гранати, автоматична зброя військового зразка¹.

У цьому контексті незаконний обіг зброї становить пряму загрозу як національній, так і громадській безпеці. На національному рівні — це виклик для державного суверенітету, контролю над територією, стабільності політичної системи. На рівні громадському — це зростання страху, недовіри до правоохоронних органів, небезпека для життя і здоров'я звичайних громадян.

Дослідження питання протидії організованій злочинності, що спеціалізується на незаконному обігу зброї, ґрунтовно досліджували такі вчені як Ю. В. Гродецький, Ю. О. Данилевська, О. О. Дудоров, Ю. Ю. Забуга, Р. О. Мовчан, Т. О. Михайліченко, Є. С. Назимко, Т. Б. Ніколаєнко, Т. І. Пономарьова, О. С. Яланська, М. І. Хавронюк та ін. Їх наукові напрацювання створили теоретичне підґрунтя для подальшого поглибленого аналізу цієї проблематики, спрямованого на вдосконалення національного законодавства та використання іноземного досвіду у сфері протидії незаконному обігу зброї.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Стаття написана на основі вивчення вітчизняних і зарубіжних літературних джерел, нормативно-правових актів щодо висвітлення проблем торгівлі вогнепальною зброєю як в Україні (особливо в умовах воєнного стану), так і під час перетинання кордону. Особливу увагу приділено явищу незаконного обігу зброї в Україні, яка відбувається шляхом її переміщення через державний кордон поза митним контролем або з приховуванням від нього. Це явище становить

¹ Ануфрієв М. І., Копотун І. М., Курилюк Ю. Б. та ін. (2022). Цивільний обіг зброї в Україні. Правове регулювання, історія і перспективи, міжнародний досвід. Київ: ВД «Професіонал». 494 с.

серйозну загрозу національній безпеці та вимагає комплексного правового реагування.

Крім того, окреслені напрями подальшого удосконалення державної політики України щодо незаконного обігу зброї як в Україні, передусім шляхом вдосконалення чинного законодавства з метою ефективної протидії цьому небезпечному явищу, оскільки за справедливим твердженням «дним із найбільш дієвих механізмів є вдосконалення норм чинного законодавства України, що регулює питання протидії незаконному обігу зброї та встановлює юридичну відповідальність за порушення відповідних правил»¹.

Для досягнення зазначеної мети застосовані порівняльний, системний, структурно-функціональний та інші загальнонаукові методи пізнання.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В сучасних умовах збройної агресії та нестабільної безпекової ситуації в Україні проблема незаконного обігу зброї та її контрабанди набула особливої гостроти. Йдеться, зокрема, про переміщення через митний кордон України зброї, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї чи бойових припасів до неї) поза митним контролем або з приховуванням від нього. Такі дії становлять серйозну загрозу національній безпеці, громадському порядку та міжнародному іміджу України як держави, що дотримується принципів правопорядку та боротьби з транснаціональною злочинністю.

Контрабанда зброї має тісний зв'язок з діяльністю організованих злочинних угруповань, які використовують її для вчинення тяжких насильницьких злочинів, забезпечення незаконних збройних формувань або торгівлі зброєю в інших державах. Особливу небезпеку становить переміщення радіоактивних матеріалів, які можуть бути використані для створення так званої «брудної бомби», що має катастрофічні наслідки для життя, здоров'я людей та навколишнього середовища. Такі дії кваліфікуються за статтею 201 КК України як

¹ Бугайчук К. Л. (2024). Актуальні питання нормативного регулювання протидії незаконному обігу зброї в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. № 1(104). С. 270–281. URL: <https://doi.org/10.32631/v.2024.1.23>

контрабанда і караються позбавленням волі з конфіскацією предметів правопорушення.

Війна, що триває в Україні, спричинила неконтрольоване поширення зброї серед цивільного населення, а також створила додаткові канали для її незаконного переміщення через кордон. Низький рівень технічного забезпечення митниць, корупція, слабкий контроль на окремих ділянках кордону, особливо в прикордонних зонах, а також діяльність злочинних груп, які діють за підтримки або в координації з іноземними структурами, лише ускладнюють ситуацію. Україна в окремих випадках стає не лише державою походження, а й транзитною територією для переміщення нелегальної зброї в інші регіони.

Ця проблема має не лише внутрішньодержавний, а й міжнародний вимір, оскільки контроль за обігом зброї та вибухових матеріалів є одним з основних зобов'язань України відповідно до міжнародних договорів у сфері боротьби з тероризмом, торгівлею зброєю та захисту прав людини. Тому протидія незаконному переміщенню зброї, вибухових речовин і радіоактивних матеріалів через митний кордон потребує комплексного підходу. Йдеться про вдосконалення законодавчого регулювання, технічне переоснащення митних органів, активізацію міжнародної співпраці, а також налагодження ефективної міжвідомчої координації між правоохоронними та розвідувальними структурами.

Протидія незаконному обігу зброї займає одне з ключових місць у системі заходів, що здійснюються правоохоронними органами України, насамперед — Національною поліцією. Це зумовлено не лише високою суспільною небезпекою цього явища, а й тим, що зброя в руках осіб, які не мають законного права на її володіння або використання, є потенційним інструментом вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів (вбивств, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, розбійних нападів, вимагань, захоплення заручників, бандитизм, хуліганство тощо)¹.

Особливість протидії таким правопорушенням полягає в її подвійній превентивній природі. З одного боку, виявлення і припинення фактів незаконного зберігання, придбання, виготовлення, збуту або

¹ Деркач Н. М. (2017). Незаконний обіг зброї як реальна загроза погіршення кримінальної обстановки в державі. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 1 груд. 2017 р.). Харків: ХНУВС. С. 202–204.

транспортування зброї без належного дозволу дозволяє запобігти самим посяганням на встановлений порядок обігу зброї. З іншого боку, ці дії водночас перешкоджають можливості вчинення майбутніх тяжких насильницьких злочинів, зокрема вбивств, терористичних актів, розбійних нападів, масових заворушень тощо, які часто супроводжуються використанням вогнепальної чи вибухової зброї. Адже, як справедливо відзначає О. А. Сорока, в умовах сучасного суспільства і розвитку кримінології, яка здебільшого спирається на практичний досвід боротьби зі злочинністю, проблема розуміння особливостей детермінації незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами займає особливе місце в системі протидії кримінальним правопорушенням проти громадської безпеки. Причиною є збільшення кількості кримінальних правопорушень вказаного виду, що, у свою чергу, є підґрунтям зростання кількості насильницьких злочинів із застосуванням зброї¹.

Таким чином, зусилля правоохоронних органів у сфері боротьби з незаконним обігом зброї мають не лише правозастосовний, а й яскраво виражений превентивний характер. Ефективна діяльність у цьому напрямі вимагає постійного проведення оперативно-розшукових заходів, контролю за дотриманням правил зберігання і використання зброї, моніторингу незаконних каналів її постачання, у тому числі через мережу Інтернет або з районів бойових дій. Особлива увага приділяється також роботі з населенням щодо добровільної здачі зброї, інформаційно-роз'яснювальним кампаніям та формуванню правової свідомості громадян.

Так, упродовж 2024 р. працівники поліції вилучили з незаконного обігу понад 4700 одиниць вогнепальної зброї. Окрім цього, Національною поліцією України виявлено понад 16 тисяч гранат, 747 гранатометів, більше трьох тонн вибухівки та майже два мільйони набоїв. Загалом, за 2024 р. правоохоронці розпочали досудові розслідування у понад 5000 кримінальних провадженнях за фактами незаконного обігу вогнепальної зброї та боєприпасів².

¹ Сорока О. А. (2024). Характеристика соціально-економічних факторів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 5(58). С. 99–107. URL: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2024.18>

² Вигівський І. (2023). Упродовж 2024 року поліцейські вилучили з незаконного обігу понад 4 700 одиниць вогнепальної зброї. URL: <https://mvs.gov.ua/news/ivan-vigivskii-uprodovz->

Показовим у цьому контексті є вирок Київського районного суду м. Полтави від 9 серпня, яким громадянина України було засуджено за контрабанду та незаконне зберігання зброї. Чоловік, діючи умисно, перемістив через митний кордон України частини вогнепальної нарізної зброї, замаскувавши їх під продукти харчування — зокрема, печиво. Контрабанда була здійснена у зоні діяльності митного поста «Львів-поштовий» і кваліфікована за ч. 1 ст. 201 КК України.

Під час обшуку у його помешканні вилучено 10 одиниць вогнепальної зброї початку XX сторіччя, зокрема: револьвер «Наган», пістолети Walther, Star, три Borchardt-Luger (Parabellum), Токарева (ТТ), Mauser, Beretta, а також безномерний пістолет Browning. За фактом незаконного зберігання зброї чоловікові додатково інкриміновано ч. 1 ст. 263 КК України¹.

Ще один випадок стався на Волині: мешканець Горохова, який здійснював пасажирські перевезення, привіз із Польщі до Горохова через «зелений коридор» три саморобні однозарядні пістолети, приховавши їх у барсетці. Чоловік заявив, що нібито знайшов їх у Польщі, і згодом намагався продати за 4000 грн кожен. Його дії кваліфіковано як контрабанду та незаконну торгівлю зброєю².

Також Київські митники спільно з ГУ СБУ у м. Києві та Київській області викрили спробу незаконного ввезення частин пістолетів Glock зі США через міжнародну пошту. У трьох відправленнях, задекларованих як «комплект клапанів», були виявлені затвори з кріпленнями для прицілів і частини затворної групи до *Glock 17* та *Glock 19*. Жодних дозвільних документів на переміщення цих компонентів не було надано. За результатами перевірки особі, яка планувала зібрати з цих деталей бойову зброю, повідомлено про підозру за ст. 201 КК України³.

У підсумку слід наголосити, що своєчасне виявлення фактів незаконного обігу зброї дозволяє не лише забезпечити належний рівень правопорядку та громадської безпеки, а й запобігти людським жерт-

2024-roku-policeiski-vilucili-z/-nezakonnogo-obigu-ponad-4-700-odinic-vognepalnoyi-zbroyi

¹ Вирок Київського районного суду м. Полтави від 09.08.2024 у справі № 464/3312/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120909717>

² Волинські новини (2024). «Так якось вийшло»: судили волинянина, який продавав привезені з Польщі саморобні пістолети. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/tak-iakos-vyyshlo-sudyly-volynianyina-iakyu-prodavav-pryvezeni-z-pol/>

³ Facebook (2024). Київські митники запобігли контрабанді частин до пістолетів Glock. URL: https://www.facebook.com/KYIVcustomsUA/posts/903433438491223?ref=embed_post

вам і матеріальним втратам, яких могло б бути завдано внаслідок її протиправного використання. Саме тому протидія цим злочинам має залишатися одним із пріоритетних напрямів діяльності Національної поліції України та інших суб'єктів, відповідальних за гарантування безпеки держави.

Першим глобальним міжнародно-правовим документом, що регулює питання, пов'язані зі зброєю, стала Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності¹, ухвалена в м. Нью-Йорк на 62-му пленарному засіданні 55-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН Резолюцією від 15 листопада 2000 р. № 55/25 (так звана Палермська конвенція), а також протоколи, що її доповнюють.

У межах Конвенції було розроблено Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин, компонентів і боєприпасів, який є юридично обов'язковою міжнародною угодою для держав-учасниць. Протокол спрямований на боротьбу з незаконною торгівлею зброєю, зокрема стрілецькою та легкою, та запроваджує стандарти щодо маркування, реєстрації та відстеження переміщення вогнепальної зброї на транскордонному рівні.

Україна ратифікувала Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Конвенції) із застереженнями і заявами Законом України від 4 лютого 2004 р. № 1433-IV (набула чинності 21 травня 2004 р.). В 2013 р. відбулося приєднання України до Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності 2001 р. Відбулись зміни до національного кримінального законодавства, які були безпосередньо пов'язані із приєднанням України до Протоколу ООН про вогнепальну зброю. Так, відповідно до Закону України «Про внесення зміни до статті 263¹ КК України у зв'язку з приєднанням України до Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої

¹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 15.11.2000 № 55/25. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789

злочинності Кримінального кодексу України» у зв'язку з приєднанням України до Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, що доповнює «Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності», від 14 травня 2013 р. було змінено назву та частину першу статті 263¹ КК України. Зазначені зміни набрали чинності 4 липня 2013 р.

Крім того, Згідно із Законом «Про внесення зміни до статті 201 Кримінального кодексу України щодо криміналізації контрабанди частин вогнепальної зброї» від 18 травня 2017 р. із змінами грудень 2023 році частину 1 ст. 201 КК викладено в такій редакції: Стаття 201 «Контрабанда культурних цінностей та зброї» Контрабанда, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років¹.

Необхідно зазначити, що у Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності «вилучення» («виїмка», «арешт»), або «замороження» визначено як «тимчасову заборону передання, перетворення, відчуження або пересування майна, або тимчасовий вступ у володіння таким майном, або тимчасове здійснення контролю над ним за постановою суду чи іншого компетентного органу (стаття 2f). Вилучення може передувати кінцевій конфіскації чи виїмці, яка визначається як «остаточне позбавлення майна за постановою суду або іншого компетентного органу» (стаття 2g)².

Критерії вилучення вогнепальної зброї можуть суттєво відрізнятися в різних країнах, а Протокол про вогнепальну зброю вимагає від держав вилучати вогнепальну зброю, яка виготовляється чи переміщується контрабандним шляхом, а також вважати ці злочини кри-

¹ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

² Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 15.11.2000 № 55/25. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789

мінальними. Національне законодавство та нормативні акти часто виходять за межі положень Протоколу, і вогнепальна зброя вилучається також із інших підстав, зокрема, якщо вона використовується у кримінальній діяльності. Вилучення може також базуватися на адміністративних порушеннях, зокрема відсутності ліцензії на володіння чи неспроможності дотримуватися умов зберігання.

У статті 7 Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боеприпасів, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, не передбачено чіткого переліку обов'язкової інформації, яка має зберігатися щодо вогнепальної зброї. Зокрема, не встановлено вимоги включати до облікових даних серійний номер основного компонента (рами або приймача) кожного зразка зброї. Відсутній також обов'язок щодо обліку та збереження інформації про зброю, яка була незаконно виготовлена або придбана, щонайменше протягом 10 років відповідно до положень Протоколу.

Крім того, документ не зобов'язує держави забезпечити тривале збереження (20–30 років) ключової інформації, необхідної для відстеження та ідентифікації зброї у разі її незаконного виготовлення або перебування в незаконному обігу, зокрема через маркування.

У зв'язку з цим Україна повинна запровадити обов'язкове довгострокове збереження — протягом щонайменше 20, а бажано 30 років — усієї інформації, що стосується вогнепальної зброї, її складових частин, компонентів і боеприпасів, яка необхідна для їхнього простеження та ідентифікації, особливо якщо ці об'єкти були незаконно виготовлені або перебували в незаконному обігу. Такий підхід є ключовим для ефективного запобігання, виявлення та розслідування незаконного обігу зброї.

Зокрема, така інформація має включати: чітке маркування зброї та її компонентів; у випадках, що стосуються міжнародної торгівлі зброєю — дати видачі та закінчення дії відповідних ліцензій чи дозволів, країни експорту, імпорту та транзиту; дані про кінцевого одержувача; детальний опис і кількість відповідної вогнепальної зброї, її частин, компонентів і боеприпасів.

Регламентація ведення обліку вогнепальної зброї в Україні здійснюється на підзаконному рівні — переважно на основі Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення

та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затвердженої наказом МВС № 622 від 21 серпня 1998 р.. Крім того, діє Інструкція про порядок приймання, зберігання, обліку, знищення чи реалізації вилученої, добровільно зданої, знайденої зброї та боєприпасів до неї, затверджена наказом МВС від 31 травня 1993 р. № 314.

Водночас, на відміну від статті 7 Протоколу ООН, українське законодавство не визначає чіткого переліку даних про вогнепальну зброю, її складові частини та компоненти, а також боєприпаси, що підлягають обліку. Воно також не містить обов'язкової вимоги щодо внесення до записів порядкового номера найважливішого компонента на рамі або приймачі кожного зразка вогнепальної зброї та не передбачає обов'язку зберігати дані про незаконно виготовлену або придбану зброю відповідно до положень Протоколу ООН.

Для порівняння Конвенції статті 8. «Маркування вогнепальної зброї» та національного законодавства, то в Україні немає окремого нормативно-правового акту, яким би цілісно регламентувалось маркування вогнепальної зброї, хоча в окремих нормативно-правових актах згадується про існування такого маркування. Відсутні будь-які санкції для виробників зброї, які не позначають вогнепальну зброю та її основні компоненти унікальним маркуванням; не передбачене маркування вогнепальної зброї, яка перевозиться транзитом через територію України або ввезена з іншої країни, не підлягала маркуванню, як така, що була випробувана і належить збройним силам, поліції чи іншому державному органу або юридичній особі, або перейшла у власність громадян. Крім того, на законодавчому рівні в Україні необхідно окреслити, що в процесі виготовлення кожної одиниці вогнепальної зброї необхідно застосовувати унікальне маркування; також слід передбачити правила про маркування імпортованої вогнепальної зброї і тієї, яка перевозиться транзитом через територію України або ввезена з іншої країни, а також в інших випадках; встановити санкції для виробників зброї, які не позначають вогнепальну зброю та її основні компоненти унікальним маркуванням, також, необхідно передбачити обов'язковість простого маркування на кожній одиниці імпор-

тованої вогнепальної зброї, яке дозволяє визначити країну імпорту та рік імпорту і дає компетентним органам можливість відстежувати цю вогнепальну зброю. Також, в Україні на законодавчому рівні необхідно визначити, що в процесі виготовлення кожної одиниці вогнепальної зброї необхідно застосовувати унікальне маркування, яке:

- вказує на найменування виготовлювача, країну або місце виготовлення та серійний номер, або
- складається з простих геометричних символів у сполученні із цифровим та (або) буквено-цифровим кодовим позначенням та дозволяє швидко визначити країну виготовлення.

Нарешті, слід забезпечити під час передачі вогнепальної зброї з державних запасів для постійного використання для цивільних цілей наявність належного унікального маркування, яке дозволяє визначити країну, яка передає і Україна має заохочувати підприємства — виробників вогнепальної зброї розробляти заходи для перешкоджання знищенню або зміні маркування.

Крім того, Кримінальний Кодекс України не передбачає відповідальність за: (1) знищення маркування на вогнепальній зброї, а також замах на ці дії і співучасть в них; (2) незаконний обіг складових частин і компонентів вогнепальної зброї; (3) незаконний обіг вогнепальної зброї у транскордонному контексті, тобто ввіз (вивіз), придбання, продаж, доставку, переміщення або передачу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї з території України або на територію України з іншої держави (крім випадків, коли ці предмети належать до товарів, які підлягають державному експортному контролю, і відповідальність за порушення порядку здійснення їх передачі передбачена у ст. 333 КК України). Тобто у ст. 263 КК України йдеться про обіг зброї виключно на території України, хоча визначення, яке міститься у ст. 3 Протоколу ООН про вогнепальну зброю, що включене в положення про кримінальну відповідальність, яке передбачене у ст. 5 «Криміналізація» Протоколу, чітко вказує на необхідність наявності транскордонної ознаки складу кримінального правопорушення. Стаття 263 КК України ні сама по собі, ні в сукупності з іншими статтями КК України, прямо цього не передбачає КК України, а також Кодекс України про адміністративні правопорушення не передбачають відповідальність за дії, пов'язані з фальсифікацією або неправомірним використанням документів з метою досягнення

необхідної ліцензії або дозволу на виробництво або виготовлення вогнепальної зброї, їх частин та компонентів або боєприпасів або їх експорту, імпорту чи транзиту. Крім того кримінальне законодавство України не криміналізує такі діяння, як реактивація деактивованої вогнепальної зброї і спроба зробити це, хоча будь-яка реактивація вогнепальної зброї може підпадати під визначення поняття «незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування» (ст. 263¹ КК України), але порядок, способи і методи деактивації зброї необхідно передбачити на законодавчому рівні України. На законодавчому рівні необхідно визначити:

- знешкодження вогнепальної зброї повинно полягати у приведенні в повну непридатність і нездатність для вилучення, заміни або такої зміни, яка дозволяє використання знешкодженої вогнепальної зброї за призначенням, усіх її частин;
- знешкодження має перевірятися, у належних випадках, компетентним органом для посвідчення того, що здійснені зміни у вогнепальній зброї привели її у повну непридатність;
- перевірка компетентним органом повинна включати видачу сертифіката або запис, який підтверджує факт знешкодження вогнепальної зброї, або нанесення на такий вогнепальній зброї чітко видимої спеціальної мітки.

І нарешті, для запровадження положень статті 9 «Знешкодження вогнепальної зброї окреслені заходи щодо знищення зброї» Конвенції на національному законодавчому рівні слід передбачити: заходи щодо знищення зброї, необхідні для запобігання незаконній торгівлі нею, а також її частинами і компонентами та боєприпасами; порядок, способи і методи деактивації зброї; встановити кримінальну відповідальність за допущення службовими особами незаконного використання знешкодженої вогнепальної зброї; визначити положення щодо особливостей здійснення брокерської діяльності щодо вогнепальної зброї в Україні¹.

¹ Кришевич О. В. (2024). Кримінально-правовий аспект гармонізації національного законодавства України з протоколом ООН про вогнепальну зброю та Конвенцією ООН проти транснаціональної організованої злочинності. *Правове регулювання обігу зброї в Україні: нові виклики та перспективи вирішення* : матер. Першого міжнар. форуму (м. Київ 12 квіт. 2024 р.). Рига : Baltija Publishing, С. 310–318.

IV. ВИСНОВКИ

В сучасних умовах збройної агресії та нестабільної безпекової ситуації в Україні проблема незаконного обігу зброї та її контрабанди набула особливої гостроти. Йдеться, зокрема, про переміщення через митний кордон України зброї, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї чи бойових припасів до неї) поза митним контролем або з приховуванням від нього. Такі дії становлять серйозну загрозу національній безпеці, громадському порядку та міжнародному іміджу України як держави, що дотримується принципів правопорядку та боротьби з транснаціональною злочинністю.

Ця проблема має не лише внутрішньодержавний, а й міжнародний вимір, оскільки контроль за обігом зброї та вибухових матеріалів є одним з основних зобов'язань України відповідно до міжнародних договорів у сфері боротьби з тероризмом, торгівлею зброєю та захисту прав людини. Тому протидія незаконному переміщенню зброї, вибухових речовин і радіоактивних матеріалів через митний кордон потребує комплексного підходу та має залишатися одним із пріоритетних напрямів діяльності Національної поліції України та інших суб'єктів, відповідальних за гарантування безпеки держави.

Отже, напрямками протидії незаконному обігу зброї є: 1) імплементація норм міжнародного права щодо зброї у вітчизняне законодавство; 2) удосконалення адміністративного та кримінального законодавства України; 3) криміналістичне забезпечення розслідування незаконного обігу зброї; 4) підвищення ефективності діяльності оперативних підрозділів; 5) здійснення організаційно-технічних заходів МВС України.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Ануфрієв М. І., Копотун І. М., Курилюк Ю. Б. та ін. (2022). Цивільний обіг зброї в Україні. Правове регулювання, історія і перспективи, міжнародний досвід. Київ: ВД «Професіонал». 494 с.
2. Бугайчук К. Л. (2024). Актуальні питання нормативного регулювання протидії незаконному обігу зброї в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. № 1(104). С. 270–281. URL: <https://doi.org/10.32631/v.2024.1.23>
3. Вигівський І. (2023). Упродовж 2024 року поліцейські вилучили з незаконного обігу понад 4 700 одиниць вогнепальної зброї. URL: <https://mvs.gov.ua/news/ivan-vigivskii-uprodovz-2024-roku-policeiski-vilucili-z/-nezakonno-obigu-ponad-4-700-odinic-vognepalnoyi-zbroyi>

4. Волинські новини (2024). «Так якось вийшло»: судили волинянина, який продавав привезені з Польщі саморобні пістолети. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/tak-iakos-vyyshlo-sudyly-volynianyuna-iakuu-prodavav-pryvezeni-z-pol/>
5. Вирок Київського районного суду м. Полтави від 09.08.2024 у справі № 464/3312/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120909717>
6. Деркач Н. М. (2017). Незаконний обіг зброї як реальна загроза погіршення кримінальної обстановки в державі. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 1 груд. 2017 р.). Харків: ХНУВС. С. 202–204.
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 15.11.2000 № 55/25. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789
8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
9. Кришевич О. В. (2024). Кримінально-правовий аспект гармонізації національного законодавства України з протоколом ООН про вогнепальну зброю та Конвенцією ООН проти транснаціональної організованої злочинності. *Правове регулювання обігу зброї в Україні: нові виклики та перспективи вирішення* : матер. Першого міжнар. форуму (м. Київ 12 квіт. 2024 р.). Рига : Baltija Publishing. С. 310–318.
10. Сорока О. А. (2024). Характеристика соціально-економічних факторів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 5(58). С. 99–107. URL: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2024.18>
11. Facebook (2024). Київські митники запобігли контрабанді частин до пістолетів Glock. URL: https://www.facebook.com/KYIVcustomsUA/posts/903433438491223?ref=embed_post

REFERENCES

1. Anufriyev M. I., Kopotun I. M., Kuryliuk Yu. B. et al. (2022). Tsyvilnyy obih zbroiy v Ukrayini. Pravove rehulyuvannya, istoriya i perspektyvy, mizhnarodnyy dosvid [Civilian arms circulation in Ukraine. Legal regulation, history and prospects, international experience]. Kyiv: Publishing House «Professional». 494 p. [in Ukrainian].
2. Bugaychuk K. L. (2024). Aktualni pytannya normatyvnoho rehulyuvannya protydyi nezakonnomu obihu zbroiy v Ukrayini [Current issues of regulatory regulation of counteraction to illegal arms trafficking in Ukraine]. *Bulletin of the Kharkiv National University of Internal Affairs*. No. 1(104). pp. 270–281. URL: <https://doi.org/10.32631/v.2024.1.23> [in Ukrainian].
3. Criminal Code of Ukraine : Law of Ukraine No. 2341-III of April 5, 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
4. Derkach N. M. (2017). Nezakonnny obih zbroiy yak realna zahroza pohirshennya kryminalnoyi obstanovky v derzhavi [Illegal arms trafficking as a real threat to the worsening of the criminal situation in the state]. *Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsial'noho rozvytku derzhavy* [Current problems of legal, economic and social development of the state]: abstracts of the VI International Scientific and Practical Conference (Kharkiv, December 1, 2017). Kharkiv: KhNUiA. pp. 202–204. [in Ukrainian].
5. Vyhivskiy I. (2023). Uprodovzh 2024 roku politseyski vyluchyly z nezakonnogo obihu ponad 4 700 odynyts vohnepalnoyi zbroiy [During 2024, police officers seized more than 4,700 firearms from illegal circulation]. URL: <https://mvs.gov.ua/news/ivan-vigivskii-uprodovz->

- 2024-roku-policeiski-vilucili-z/-nezakonnogo-obigu-ponad-4-700-odinic-vognepalnoyi-zbroyi [in Ukrainian].
6. Volyn News (2024). «Tak yakos vyyshlo»: sudyly volynyanyna, yakyy prodavav pryvezeni z Polshchi samorobni pistolety [«It just happened that way»: a Volyn resident was tried for selling homemade pistols brought from Poland]. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/tak-iakos-vyyshlo-sudyly-volynianyna-iakyy-prodavav-pryvezeni-z-pol/> [in Ukrainian].
 7. Verdict of the Kyiv District Court of Poltava dated 09.08.2024 in case No. 464/3312/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120909717> [in Ukrainian].
 8. United Nations Convention against Transnational Organized Crime: UN General Assembly Resolution No. 55/25 of November 15, 2000. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789 [in Ukrainian].
 9. Kryshevych O. V. (2024). Kryminalno-pravovyy aspekt harmonizatsiyi natsionalnoho zakonodavstva Ukrainy z protokolom OON pro vohnepalnu zbroyu ta Konventsiyeyu OON proty transnatsionalnoyi orhanizovanoyi zlochynnosti [Criminal-legal aspect of harmonizing the national legislation of Ukraine with the UN Protocol on Firearms and the UN Convention against Transnational Organized Crime]. *Pravove rehulyuvannya obihu zbroyi v Ukraini: novi vyklyky ta perspektyvy vyrishennya* [Legal regulation of arms circulation in Ukraine: new challenges and prospects for solutions] : materials of First International Forum (Kyiv, April 12, 2024). Riga: Baltija Publishing, pp. 310–318. [in Ukrainian].
 10. Soroka O. A. (2024). Kharakterystyka sotsialno-ekonomichnykh faktoriv nezakonnoho povodzhennya zi zbroyeu, boyovymy prypasamy abo vybukhovymy rechovynamey [Characteristics of socio-economic factors of illegal handling of weapons, ammunition or explosives]. *Prykarpattia Legal Bulletin*. Vol. 5(58). pp. 99–107. URL: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2024.18> [in Ukrainian].
 11. Facebook (2024). Kyiv customs officers prevented smuggling of parts for Glock pistols. URL: https://www.facebook.com/KYIVcustomsUA/posts/903433438491223?ref=embed_post [in Ukrainian].

EDITORIAL OFFICE ADDRESS

(room 210) 15 Ushinsky St., Kyiv, Ukraine, 03151
tel.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74; e-mail: migrlaw@gmail.com

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15, к. 210
тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74; e-mail: migrlaw@gmail.com

Підписано до друку 03.07.2025. Замовлення № __. Папір офсетний. Друк офсетний.
Наклад 50 прим. Формат 60х84/16 Віддруковано ВД «Дакор» м. Київ, пр-т Берестейський, 56.
Свід. ДК № 4349 від 05.07.2012